

Ofanziva 2. armije aprila 1945. godine

DOBOJSKA OPERACIJA

Armije antifašističke koalicije beležile su krajem februara i u martu 1945. nove pobeđe na sovjetsko-nemačkom, zapadnom i italijanskom frontu.

Zapadni saveznici počeli su veliku vazduhoplovnu ofanzivu na komunikacije u Nemačkoj - 6. marta njihove armije izbile su na reku Rajnu, a 14. marta počela je ofanziva za probijanje Zigfridove linije (*Siegfriedlinie*) u Sarskoj oblasti, koju je nemačka soldateska smatrala neosvojivom. Ubrzo potom forsirali su Rajnu i počeli ofanzivu prema Rurskoj oblasti, centru nemačke teške industrije, a nešto kasnije i Majnu te zauzeli Frankfurt na Majni, Majnhajm i više drugih nemačkih gradova.

Crvena armija uspešno je završavala istočnopomeransku operaciju i započela gornjošlesku. Zauzela je Nojštetin, industrijski centar Pomeranije i počela bečku operaciju 15. marta koja je završena 13. aprila zauzimanjem Beča. U drugoj polovini marta 1945. Crvena armija oslobodila je Bansku Bisticu, centar slovačkog ustanka, poljske gradove Gdiju i Gdanjsk i, krajem marta, stupila na tlo Austrije.

Hitlerovska Nemačka nalazila se u agoniji. Bilo je jasno da je samo pitanje dana kada će nacističke armije na evropskim ratištima bezuslovno kapitulirati.

Jugoslovenska armija u takvim uslovima pripremala je prolećnu ofanzivu za konačno oslobođenje Jugoslavije.⁷⁹⁰

Nemački planovi u istočnoj Bosni

Nemački planovi u istočnoj Bosni zasnivali su se, pre svega, na Hitlerovoj odluci od 20. marta 1945. da nemačke trupe napuste širi prostor Sarajeva. Početkom aprila 1945. u istočnoj Bosni nalazili su se: nemački 21. brdski armijski korpus sa tri divizije (7. SS »Princ Eugen«, 181. pešadijskom i 369. legionarskom »Vražjom divizijom«), dve brigade (964. i 969. tvrđavska brigada), dva puka (SS policijski »Nagel« i 81. puk za osiguranje sa šest bataljona) i 696. bataljon feldžandarmerije, te delovi 34. armijskog korpusa (22. pešadijska divizija). Osim toga, 21. brdskom armijskom korpusu bile su potčinjene ustaško-domobranske 8. i 15.

⁷⁹⁰) Grupa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 5, str. 88-152 i 269-334.

hrvatska divizija, delovi 9. gorske (brdske) divizije i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa, a 34. armijskom koipusu ustaško-domobranska 12. hrvatska divizija i delovi belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa.

Na teritoriji severoistočne Bosne zadržali su se četnici Trebavskog, Ozrenskog i Majevičkog korpusa, dok se glavnina četnika povučenih iz Srbije, Crne Gore i Sandžaka nalazila na levoj obali Bosne od Doboja prema Vučjaku.

Napadom Grupe korpusa JA na Sarajevo počelo je užurbano povlačenje nemačkih snaga dolinom Bosne, a u pojedinim mestima (Visoko, Zenica, Žepče, Zavidovići, Maglaj, Doboj i Derventa) zadržavani su samo manji prihvatni delovi, koji su ta mesta napuštali pod borbom posle izvlačenja glavnine koja se povlačila prema Slavanskom Brodu.

Plan nemačke Komande Grupe armija »E«, koja je 25. marta preuzela komandu na Jugoistoku, bio je da sve nemačke i ustaško-domobranske jedinice što pre napuste istočnu Bosnu, a pre svega da se povuku iz šireg prostora Sarajeva, što je značilo i iz uporišta u severnoistočnoj Bosni prema dolini reke Bosne: Modriče, Gradačca, Srnica i Gračanice. Zbog pogoršane situacije donesena je početkom aprila odluka da se napusti i Bijeljina, koju je branio 65. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije. Jedino se moralo držati Brčko, kao mostobran za obezbeđenje južnog boka 34. armijskog korpusa na sremskom frontu. Takvim odlukama Komande Grupe armija »E« olakšano je dejstvo 2. armije u opštoj ofanzivi, a u izvesnom smislu i Bosanskoj operativnoj grupi 1. armije JA koja je za kratko dejstvovala u prvoj polovini aprila od Bijeljine, preko Brčkog, do Bosanskog Samca.⁷⁹¹

Plan 2. armije za dobojsku operaciju

Vrhovni komandant maršal Tito, pre svog odlaska za Sovjetski Savez, sazvaio je u Generalštabu JA savetovanje s komandantima 1, 2. i 3. armije u vezi sa završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, odnosno s prelaskom u prolećnu ofanzivu ka severozapadnim i zapadnim granicama Jugoslavije. Prethodno je u vezi s ulogom i dejstvom 2. armije za vreme sarajevske operacije, uputio radiogram 20. marta Štabu 2. armije, u kojem je, uz ostalo, stajalo:

»Po našem mišljenju vaše glavno dejstvo bi najviše koristilo na sektoru Žepče - Doboj. Na tom pravcu bi vam sadejstvovala i dve brigade 5. korpusa. A ako bi vi sami mogli sigurno preseći te komunikacije, onda bi Rodić [Slavko, komandant 5. korpusa] svojim snagama likvidirao Zenicu i spojio se sa vašim kod Nemile. Posle toga 5. korpus bi čistio dolinu Bosne prema Visokom, a vi prema Derventi i Samcu. Za to vreme ostatak vaših snaga čuvao bi vam desni bok prema Bijeljini, Brčkom i [Bosanskom] Šamcu i za važnu komunikaciju Tuzla - Zvornik.

Radi hitnog stvaranja plana za pomenute operacije javiti nam vaše mišljenje u sledećem:

⁷⁹¹> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 99 i 212; AVII, Na k. 6, reg. br. 1-5.

1. koji je sektor u dolini Bosne najpogodniji za vaš napad;
2. Mogu li vas za to vreme obezbediti vaše divizije od Bijeljine, Brčkog i Šamca, ili možda one mogu da likvidiraju i Bijeljinu;
3. Da li je bolje Rodić da sadejstvuje vašim snagama na istom sektoru, ili da se on prikupljen baci na Zenicu;
4. Šta vam je neophodno od materijala za pripremu ovih operacija:

5. Eventualne druge predloge.⁷⁹²

Štab 2. armije odgovorio je 24. marta ovo:

»Veza vaše depeše od 20. marta. Najzgodniji za naše glavno dejstvo u dolini Bosne sektor Maglaj - Doboju, već zbog toga što je železnička pruga na desnoj obali.

Pod sadašnjim uslovima dve naše divizije nikako ne mogu da nas obezbede od Bijeljine i Šamca.

Smatramo da je bolje da Rodić sadejstvuje na istom sektoru, pa onda da okrene ka jugu, a mi prema severu.

Materijalni preduslov za izvođenje operacije jeste obezbeđenje goriva za regularni dovoz potrebnih količina municije i hrane i blagovremeno stvaranje velikog skladišta municije, hrane i goriva u predelu Tuzle. Zatim oružje za slabo naoružanu 28. diviziju. Najzad, bar po jedna radio-stanica na svaku brigadu bez čega, kako se pokazalo, ne može biti sigurnog rukovođenja.

Ovo je odgovor na vaša pitanja, u okviru vaše postavke. No naše mišljenje da neophodni minimalni preduslov za ofanzivno dejstvo naših snaga u dolini Bosne jeste likvidiranje Bijeljine, uz sadejstvo jednoj našoj diviziji bar jedne divizije i jedne artiljerijske brigade sa desne obale Drine. Najpovoljnije rešenje bilo bi, svakako, prethodno ili paralelno sa dejstvom ka dolini Bosne, likvidiranje i Brčkog upotrebom snaga koje budu likvidirale Bijeljinu, po mogućnosti uz paralelno sadejstvo 1. armije na svome pravcu.

Minimum snaga za uspešne operacije u dolini Bosne tri divizije sa ove strane, čije bi desno krilo zahvatilo bar južne ogranke Trebove, jer se pravilno snabdevanje i efikasna upotreba artiljerije ne može postići bez ovlašćivanja komunikacijom Tuzla - Doboju.⁷⁹³

Vrhovni komandant je 25. marta, neposredno pred dolazak generalajtnanta Koče Popovića, komandanta 2. armije, u Beograd na savetovanje u Generalštab JA, uputio kraću informaciju Štabu 2. armije u kojoj je izneo svoj stav da 1. armija i jedinice Operativnog štaba Grupe korpusa JA neće moći da pređu u ofanzivu pre nego neprijatelj oslabi snage na njihovim sektorima, i da je potrebno, u prvoj fazi ofanzivnih operacija na sremskom frontu, zauzeti Bijeljinu, da 2. armija pređe u napad prema dolini Bosne istovremeno s napadom Grupe korpusa na Sarajevo.⁷⁹⁴

Na savetovanju u Generalštabu JA od 25. do 27. marta načelno su usvojeni predloži Štaba 2. armije izneti u telegramu od 24. marta, i odlučeno je da se za oslobođenje Bijeljine, Brčkog i Bosanskog Šamca

⁷⁹²> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 156.

⁷⁹³> Isto, dok. br. 157; AVII, k. 274, reg. br. C¹193 - 6-194/4.

⁷⁹⁴> AVII, k. 42, reg. br. 1-14/1.

obrazuje privremena operativna grupa pod komandom 1. armije koja bi trebalo da oslobodi ta mesta, forsira Savu kod Brčkog, izbije u pozadinu neprijatelja na sremskom frontu i, u sadejstvu sa glavnim snagama 1. armije, koje napadaju frontalno, pristupi uništenju okruženog neprijatelja. Međutim, ta zamisao nije mogla u potpunosti da se sprovede jer 2. armija nije mogla da pređe u opštu ofanzivu prema dolini Bosne s početkom napada na Sarajevo zbog nemačkog protivudara u pravcu Tuzle u operaciji »Majska oluja«, a neprijatelju nije mogla da bude presečena odstupnica u Sremu zbog produženih borbi za Brčko i Bosanski Šamac i teškoća, na prvom mestu, oko prebacivanja Bosanske operativne grupe divizija 1. armije iz Brčkog na levu obalu Save.

Vrhovni komandant je, potom, preduzeo odgovarajuće mere oko obrazovanja Bosanske operativne grupe divizija 1. armije. S tim u vezi upoznao je 28. marta Štab 2. armije da će oko 5. aprila na levu obalu Drine, u rejonu Janje, stići 2. proleterska i 5. divizija te da njih dve i 17. divizija 2. armije obrazuju grupu pod komandom Štaba 1. armije, sa zadatkom da oslobode Bijeljину, Brčko i Bosanski Šamac. Na raspolaganje su im stavljena i dva diviziona 1. artiljerijske brigade sa sektora Bijeljine.⁷⁹⁵

Sutradan, 29. marta, vrhovni komandant naredio je 22. diviziji da smeni 2. proletersku diviziju na njenim položajima na desnoj obali Drine od ušća do u visini Janje, te da spreči eventualno prebacivanje neprijateljevih grupa iz istočne Bosne u Srbiju.⁷⁹⁶

Postupajući po tom naređenju, Štab 22. divizije je 30. marta naredio da se njegove jedinice rokiraju severno od Loznice: 10. srpska brigada da zauzme položaje i smeni jedinice 2. proleterske divizije od ušća Drine preko Crne Bare, do Crnobarskog salaša; 8. srpska brigada od Badovinaca do Novog Sela, a 12. srpska brigada, kao divizijska rezerva, u selo Pričinović, severozapadno od Šapca.⁷⁹⁷

Vrhovni komandant je 30. marta još jednom upozorio Štab 2. armije da se 2. proleterska i 5. divizija kreću prema Drini i da će oko 5. aprila biti na širem prostoru Janje i naredio mu da s njima održava stalnu vezu.⁷⁹⁸

Za to vreme u Štabu 2. armije radilo se danonoćno. Trebalo je donositi brze i ispravne odluke u vezi s neprijateljevim protivударom, koji je počeo 28. marta ka Tuzli na pravcima Srnice - Srebrenik - Tuzla i Brčko - Celić - Tuzla, a istovremeno razrađivati i plan opšte ofanzive 2. armije u pravcu doline Bosne. Tek posle uspešnog protivudara jedinica 2. armije 31. marta i 1. aprila i odbacivanja neprijatelja prema Gračnici, Srnicama i Brčkom, pristupilo se detaljnim i konkretnim pripremama opšte ofanzive, odnosno dobojskoj operaciji, koja je trebalo da počne 5. aprila ujutro na čitavom frontu.⁷⁹⁹

Do 4. aprila Štab 2. armije razradio je plan napadne operacije u pravcu doline Bosne, poznate kao dobojska operacija. Planom je predviđeno da se ona izvede u dve faze. (*Prilog br. 22*).

⁷⁹⁵> Isto, k. 42, reg. br. 1-15/1.

⁷⁹⁶) Isto, k. 1052, reg. br. 4-15/2.

⁷⁹⁷> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 173.

⁷⁹⁸> Isto, dok. br. 174.

⁷⁹⁹> *AVIL*, k. 273, reg. br. 1-34/1 i k. 274, reg. br. 6-107 - 6-108/4.

U prvoj fazi trebalo je da 25. i 23. divizija na sektoru Srnice pređu u napad 5. aprila ujutro, nanoseći glavni udar na pravcu Karavlaška Maoča - Rašljani - Bijela - Avramovina i na pravcu Bandra (trig. 404) - Kapetanova Bina - Biberovo Polje - Donji Lukavac, sa zadatkom da preseku komunikaciju Gračanica - Srnice - Brčko i brzim prodorom u Veliku i Malu Tinju okruže i unište neprijatelja na tom sektoru, a zatim da izbiju i utvrde se na liniji Bijela - Cerik - Jakavica - Mednica (trig. 215) - Donji Lukavac - Gušta - desna obala Zelinjskog potoka - Džakule - kota 555 - Bukva (kota 505) - Borike (kota 504) i spreče upućivanje pojačanja neprijatelju iz Gračanice ka Brčkom, vezujući za sebe, ujedno, neprijateljeve snage kod Gradačca.

U isto vreme 45. divizija je trebala da osloncem na dolinu Spreče vrši pritisak na Gračanicu i sadejstvuje 23. diviziji u centru borbenog poretka 2. armije.

U drugoj fazi trebalo je preneti težište dejstva ka Doboju, ovladati Gračanicom i ugroziti Doboju. Planom Štaba 2. armije bilo je predviđeno:

- 25. divizija, ojačana 2. krajiškom brigadom, jednovremeno s početkom napada Bosanske operativne grupe divizija 1. armije ka Brčkom da preduzme opšti napad pravcem Srnice - Gradačac sa zadatkom da preseče komunikaciju Gradačac - Brčko i ugrozi komunikaciju Gradačac - Modriča, te da ovlada linijom Turić - Mionica - Gornji Lukavac - Raskršće (kota 291), a zatim da oslobodi Gradačac povezujući se desno s Bosanskom operativnom grupom divizija 1. armije;

- 23. divizija da noću 5/6. aprila počne napad ka Doboju opštim pravcem Monj (kota 533) - Sjedi krš (kota 663) sa zadatkom da ovlada linijom Studenac (kota 639) - Vis (trig. 694) a zatim da napada Gračanicu sa severozapadne strane, sadejstvujući 45. diviziji koja je napadala Gračanicu s istoka i severa i obuhvatila je s juga, a potom da obe divizije nadiru ka Doboju s težnjom da izbiju na liniju Špletna lipa (kota 651) - Vis (kota 521) - Motka (trig. 442) - Gostilj (trig. 774) - Krčmarica (trig. 682);

- 28. divizija, kad je smeni 2. proleterska divizija Bosanske operativne grupe divizija 1. armije na prostoru Celića, da se prebaci na prostor Puračić - Poljice - Živinice - Bukinje, i do daljeg ostane u armijskoj rezervi;

- 2. krajiška brigada 17. divizije da dejstvuje na desnom krilu 25. divizije i, kada 17. divizija izbjije u njenu visinu, ponovo da uđe u njen sastav.

Takav je bio plan početne operacije 2. armije u fazi sadejstva Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije. O tom planu je Štab 2. armije obavestio 4. aprila i Generalštab JA.⁸⁰⁰

Grupisanje i pripreme jedinica 2. armije za ofanzivu

Štab 2. armije je 4. aprila u 1 čas doneo konačnu odluku o početku opšte ofanzive 5. aprila u 5 časova ujutro. U toj odluci predviđeno je da se 5. aprila preseče komunikacija Gračanica - Srnice i Srnice —

Š» Isto, k. 271, reg. br. 3¹/5 i k. 273, reg. br. 1-34/1.

Brčko, i da se ovlada širokom linijom Prosjeka - Skakava - Bijela - Cerak - Jakavica - Medenica (trig. 215) - Donji Lukavac - Petrovac (kota 320) - Kamenjani - kota 535 (kota Međeđe) - Jelovo brdo (kota 479) - kota 633 - Sokol - Piskavica - Stražba (kota 452) - Straževac (kota 336) - Karanovac (trig. 360) - Greblje brdo (kota 428) - Veliki brijeg (kota 782) sa težištem 25. divizije na pravcu Maoča Karavlaška - Bijela - Avramovina, 23. divizije na pravcu Bandra (trig. 404) - Biberovo Polje - Donji Lukavac, te da se neprijatelj opkoli na sektoru Srnice, tu zarobi ili uništi.

Tom odlukom Štaba 2. armije bilo je predviđeno da 6. aprila težište napada 23. i 45. divizije bude preneto na pravac Gračanica - Doboj, da se ovlada Gračanicom i izbije prvo na liniju Studenac (kota 639) - Vis (trig. 694) - Stjepan Polje - Samarić - Gostilj (trig. 774) - Veliki brijeg (kota 782), a zatim na liniju Vis (kota 521 kod Brđana) - Prnjavor - Motka (trig. 682). Istovremeno da 25. divizija na pomoćnom pravcu udara napada 6. aprila pravcem Srnice - Gradačac i neposredno sadejstvuje jedinicama Bosanske operativne grupe divizija 1. armije, izbije na liniju selo Turić - Turić (trig. 214) - kota 239 - Humka (trig. 388) - Gornji Lukavac - Vučjak (kota 210) - Tadić brdo (kota 469) - Zelinjsko brdo (trig. 534), preseče komunikaciju Gradačac - Brčko i ugrožava komunikaciju Gradačac - Modriča⁸⁰¹ (*Prilog br. 23*).

U vezi s odlukom Štaba 2. armije izvršeno je pregrupisanje jedinica noću 3/4. aprila tako da su pred početak operacije zauzimale ovakav raspored:

- 25. divizija, ojačana 2. krajiškom brigadom 17. divizije nalazila se na desnom krilu 2. armije i to 2. krajiška brigada na desnom krilu na polaznom položaju od Rašljana do Pašana; 19. srpska brigada u centru na polaznom položaju Hajdučko brdo (kota 625, 587 i 567) kota 498 - kota 433 (isključno); 16. srpska brigada na levom krilu na polaznom položaju kota 433 (uključno) - Zuberovo Brdo - kota 402 - kota 253 - Muslimanska Špionica; 18. srpska brigada u Muslimanskoj Špionici kao divizijska rezerva;⁸⁰²

- 23. divizija nalazila se u centru armijskog rasporeda i to: 14. srpska brigada na desnom krilu na polaznom položaju Topalovići - kota 255; 7. srpska brigada u centru na polaznom položaju kota 255 (isključno) - Jošak - Bandra (trig. 404); 9. srpska brigada na levom krilu na polaznom položaju Bandra (isključno) - kota 394 - kota 472, jugoistočno od Sokola;⁸⁰³

- 45. divizija nalazila se na levom krilu armijskog rasporeda i to: 24. srpska brigada na desnom krilu 45. divizije na polaznom položaju Čekanići - kota 399 - kota 327 - Sulejmanbegova kosa; 20. srpska brigada u centru na polaznom položaju Tunjevac (kota 300 i kota 248) - južni deo Lohinje - istočno Durač; 23. srpska brigada na levom krilu na polaznom položaju Lugovi - Veliki brijeg (kota 214) - Lazarevići - Stjepanovići - Kamenički vis (kota 821) - Remust kosa (kota 365).⁸⁰⁴

⁸⁰¹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 38.

⁸⁰²>> Isto, dok. br. 41 i 60.

⁸⁰³) Isto, dok. br. 40 i 58.

⁸⁰⁴) Isto, dok. br. 2 i 62.

Opšta ofanziva jedinica 2. armije počela je tačno u predviđeno vreme, 5. aprila u 5 časova ujutro, napadom na neprijatelja koji se branio u ovom rasporedu: na odseku Muslimanska Maoča - Pravoslavni Rašljani - Gornji Hrgovi dva bataljona ustaško-domobranskog 3. gorskog zdruga (brigade) i četnički Majevački korpus; na odseku Gornji Hrgovi - Kupres 16. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije (glavne snage na raskrsnici puteva u Srnicama); na odseku od Kupresa do Sokola 16. ustaški zdrug (brigada) ustaško-domobranske 15. hrvatske divizije; na odseku od Sokola do reke Spreče delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« i 12. ustaškog zdruga 12. hrvatske divizije; na odseku od Spreče do grebena Ozrena četnički Ozrenski korpus; u rejonu Gradačca četnički Trebavski korpus, a u Doboju delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«, dva landesshizen bataljona i delovi ustaško-domobranske 15. hrvatske divizije.⁸⁰⁵

Dvadeset peta divizija posle artiljerijske pripreme koja je trajala 30 minuta (od 4.30 do 5 časova) prešla je u silovit napad. Druga krajiška brigada na pravcu Maoča Karavlaška - Bijela, 19. srpska brigada pravcem Mačkovac - Panike i 18. srpska brigada pravcem Zuberovo Brdo - Gornji Hrgovi. U toku dana 2. brigada oslobodila je sela Pašane, Bijelu, Cerik, Potočare i Donje Hrgove i izbila do 22 časa kod sela Dubrava, na komunikaciju Srnice - Brčko. Devetnaesta brigada zauzela je u prvom naletu Mačkovac, a zatim počela žestoku borbu za Panike (kota 520), ključ neprijateljeve odbrane. Do 12 časova neprijatelj je bio skoro potpuno opkoljen. Tek u 19.30 časova jedinicama 19. brigade pošlo je za rukom da zauzmu to jako neprijateljevo uporište. Posle toga prešle su u gonjenje neprijatelja, oslobodile Gornje Hrgove i izbile na liniju Vučkovac - Mednica (trig. 215). Šesnaesta brigada u prvom naletu ovladala je neprijateljevim položajem kod crkve u Pravoslavnoj Špionici, ali je dalje napredovanje zaustavljeno kod Hajdurovića. U toku dana njene jedinice su četiri puta jurišale i tek u 21 čas ga oslobodile, a potom prešle u gonjenje neprijatelja i do ponoći oslobodile sela Gušte i Srnice.⁸⁰⁶

U isto vreme prešla je u napad 23. divizija: 14. srpska brigada na pravcu Topalovići - Biberovo Polje; 7. srpska brigada pravcem Bandra (trig. 404) - Kapetanova Bina i 9. srpska brigada pravcem Stražba - Monj - Vranjevac. Četrnaesta brigada vodila je oštre borbe u rejonu kote 242 i, tek noću uspjela da protera neprijatelja i izbije u rejon Kerepa. Za to vreme 7. brigada zauzela je posle žestoke borbe Monj i Vranjevac i oslobodila Kapetanovu Binu, a 9. brigada je do 14 časova ovladala kotom 450, presekla komunikaciju Sokol - Srnice u visini Hodžića i zauzela kotu 505. Napad jedinica 23. divizije uspešno je podržavala 2. artiljerijska brigada.⁸⁰⁷

Četrdeset peta divizija prešla je u napad, takođe, u određeno vreme: 24. srpska brigada na pravcu Borika - Stražba; 20. srpska brigada

⁸⁰⁵> Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 328-9; Friedrich-August von Metzsh, n.d., str. 83.

⁸⁰⁶> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 60; *AVII*, k. 273, reg. br. 1-35/1.

⁸⁰⁷> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 58.

pravcem Tunjevac - Straževac (kota 336) i 23. srpska brigada pravcem Sočkovac - Greblje brdo (kota 428) južno od reke Spreče. Dvadeseta srpska brigada uspjela je u toku dana da oslobodi Piskavicu i tek posle nekoliko izvršenih napada da zauzme i Stražbu jer se neprijatelj na tom visu uporno branio. Za to vreme 20. brigada u centru divizijskog rasporeda vodila je žestoke borbe i uspjela da ovlada Drapnićima, Pribavom i Straževcom, i da izbije na istočnu ivicu Gračanice. Međutim, pod pritiskom upornog neprijatelja posle više napada i protivnapada, bila je primorana da se povuče na svoj polazni položaj. Levokrilna 23. brigada u toku dana oslobodila je Karanovac i Brđane, izbila u istočni deo Boljanića i zauzela Greblje brdo (kota 428), Veliku ostravicu (trig. 917) i Malu ostravicu (kota 721).⁸⁰⁸

Istog dana Štab 2. armije obavestio je Generalštab JA o rezultatima prvog dana ofanzive, naglasivši da na sektoru Srnice cilj nije ostvaren jer nije ovladao raskrslom puteva, radi čega je naređeno da napad produži 25. divizija u sadejstvu s jednom brigadom 23. divizije, pravcem Vranjevac - Kerep, da ovladaju tom raskrslom i izbiju na liniju Bijela - Cerik - Vučkovci i Kerep - Čosić - Buk (kota 319), posle čega je trebalo izvršiti napad i na Gračanicu.

Uveče 5. aprila Štab 2. armije unekoliko je izmenio svoju odluku od 4. aprila. Na pravac Srnice - Gradačac orijentisao je čitavu 25. diviziju, sa 2. krajiškom brigadom i jednom brigadom 23. divizije, a na Gračanicu usmerio po dve brigade 23. i 45. divizije. U skladu s tim Štab 2. armije je naredio:

- 25. divizija da ojačanom 14. srpskom brigadom 23. divizije noću uoči 6. aprila preuzme od 23. divizije odsek Tunjevac - Kapetanova Bina - Vranjevac isključno, a zatim 6. aprila da produži napad pravcem Vranjevac - Kerep sa zadatkom da ovlada raskrslom puteva u Srencima i linijom Bijela - Cerik - Vučkovci - Kerep - Čosić - Buk (kota 319) i sa te linije, u sadejstvu sa 2. krajiškom brigadom 17. divizije produži napad pravcem Srnice - Gradačac i to kada levo krilo Bosanske operativne grupe 1. armije izbije u selu Brku. Posle izvršenja zadatka 14. srpska brigada trebalo je da ostane u selu Donja Međeđa i ponovo uđe u sastav svoje divizije;

- 23. diviziji da sa 7. i 9. srpskom brigadom, osloncem na Vranjevac, Bandru i Stražbu, produži napad opštim pravcem Hodžići - Sjedi krš (kota 663) - Prnjavor, izbije što pre na liniju Studenac (kota 639) - Vis (trig. 694) i odatle sadejstvuje 45. diviziji u napadu na Gračanicu. Posle zauzimanja Gračanice da nastupa pravcem Sjedi krš - Prnjavor - Rijeka i da izbije na liniju Spletina lipa (kota 651) - Vis (kota 591, severno od Brđana) - Drenova (kota 584) - Drum (kota 461), zapadno od Gračanice prema Bušletiću;

- 45. diviziji da produži napad opštim pravcem Tunjevac - Gračanica - Brijesnica - Klokočnica, oslobodi Gračanicu u sadejstvu sa 23. divizijom, a potom da izbije do Đurića i Prkuta, s tim da 23. srpska brigada ovlada linijom Boljanići - Gostilj (trig. 774) - Veliki brijeg (kota 782). Naredni zadatak 45. divizije bio je da dostigne liniju Motka (trig.

808) Isto, dok. br. 62.

442) - Samarić (kota 202) - Gavran vis - Visoka ravan - Krčmarica (trig. 682).

Napad na čitavom frontu 2. armije nastavljen je 6. aprila. Dvadeset peta divizija sa 2. krajiškom brigadom 17. divizije i 14. srpskom brigadom 23. divizije, savlađujući slabiji neprijateljev otpor u toku dana ušla je u Gradačac i ovladala položajima na liniji Turić - Turić (trig. 214) - Humka (trig. 288) - južni deo Gradačca - Gornji Lukavac - Petrovac - Donja Zelinja.⁸⁰⁹

Dvadeset treća divizija sa svoje dve brigade (7. i 9. srpskom brigadom) produžila je napad u zoru 6. aprila. Posle oštre borbe 7. brigada uspjela je da zauzme Glavicu (kota 622), Sijedi krš i Vis (trig. 694), da preseče komunikaciju Prnjavor - Gračanica i posedne Debelo brdo (kota 495) ugrožavajući tako odstupnicu neprijatelju od Gračanice ka Doboju. Deveta srpska brigada nastupala je pravcem Sokol - Marići, vodeći žestoke borbe oko Sokola koji je uspjela da zauzme, osim kule, gde se neprijatelj zadržao opkoljen. U sumrak su jedinice 9. brigade zauzele kotu 356 i sa severa obuhvatile Gračanicu. Četrnaesta srpska brigada, koja se tog dana vratila u sastav svoje divizije, prešla je posle podne u napad na pravcu Piskavica - Stražba i, na liniji Vepar (kota 373) - Stražba (kota 452), poviše Gračanice, vodila žestoke borbe sve do svanuća narednog dana.⁸¹⁰

Istog dana u zoru, 2\$), i 24. srpska brigada 45. divizije prešle su u napad na Gračanicu, koju su tri ustaške bojne (bataljona) i delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« žestoko branili, tako da su obe brigade do mraka uspele da ovladaju samo linijom kota 446 - Durač - Privava, istočno od Gračanice. Dvadeset treća srpska brigada koja se nalazila južno od reke Spreče, sa jednim bataljonom forsirala je Spreču u popodnevnom časovima i presekla komunikaciju Doboj - Gračanica, 3 kilometra od Gračanice.⁸¹¹

U zoni dejstva 25. divizije bilo je relativno mirno 7. aprila i jedinice su utvrđivale položaje koje su osvojile prethodnog dana. Druga krajiška brigada 17. divizije koja je držala položaj na liniji Turić - Turić (trig. 214) i dalje komunikacijom prema Žabarima izišla je ispod komande Štaba 25. divizije i ponovo ušla u sastav svoje 17. divizije.⁸¹²

Istog dana jedinice 23. divizije vodile su, uglavnom, manje* borbe. Njena 7. i 9. srpska brigada odbacile su neprijatelja na liniju Drenova (kota 584) - Krčevine - Stijena (kota 485) - Debelo brdo (kota 495), a 14. srpska brigada sadejstvovala je 20. i 24. srpskoj brigadi 45. divizije u napadu na Gračanicu.⁸¹³

Četrdeset peta divizija sa svojom 20. i 24. srpskom brigadom vodila je čitavu noć 6/7. aprila žestoku borbu za Gračanicu. U 4.30 časova ujutro one su uspele da prodru u naselje i da ga u sadejstvu sa 14. srpskom brigadom 23. divizije do 7 oslobode. Zatim su produžile gonjenje prema Doboju, ali im je Štab 2. armije naredio da se zaustave u Stjepan Polju

⁸⁰⁹> Isto, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-9/5.

⁸¹⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-10/5.

⁸¹¹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62, AVII, k. 271, reg. br. 3-10/5.

⁸¹²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-11/5.

⁸¹³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-11/5.

i 8. aprila prebace na levu obalu Spreče, s tim da 23. divizija preuzme njihove položaje. U tim borbama 45. divizija nije uspela da jačim pritiskom delova 23. srpske brigade od Karanovca prema komunikaciji Gračanica - Doboj spreči izvlačenje neprijatelja iz Gračanice ka Doboju.⁸¹⁴

Oslobođenjem Gračanice i Brčkog 7. aprila završena je druga faza ofanzive 2. armije JA, tj. faza neposrednog sadejstva Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije JA. U stvari oslobođenjem Gradačca i Gračanice završena je prva etapa dobojske operacije. Cilj druge etape bio je da snage NOVJ izbiju na reku Bosnu od Modriče do Paklenica i pristupe izvođenju treće, poslednje etape te operacije - oslobođenju Doboja. Štab 2. armije, još za vreme borbi za oslobođenje Gračanice, razradio je plan dejstva jedinica u narednom periodu i o tome obavestio 8. aprila ujutru Generalštab JA:

»U vezi sa oslobođenjem Brčkog, daljim operacijama desnokrilne grupe 1. armije i orijentacijom 3. korpusa ka Maglaju i Žepču, naš plan za dalje operacije predviđa:

Prvo. Što pre ovladati desnom obalom Bosne i izbiti na Bosnu od Modriče do ušća r. Paklenice tri kilometra južno od žel. stanice Trbuk i to sa 25. divizijom na odsek Modriča - s. Koprivna, a sa 23. i 45. divizijom na odsek s. Bušletić - Doboj - Trbuk. Dvadeset osma divizija u rezervi na pravcu Gračanica - Doboj u cilju ubacivanja u centar radi brzog upada i ovladaivanja Dobojem.

Drugo. U cilju sadejstva grupi 1. armije na pravcu Šamac predviđeno da jedan dan ranije ovladamo Modričom i presečemo komunikaciju Doboj - Modriča - Šamac.

Treće. Na pravcu Gračanica - Doboj na reku Bosnu izbiti u vreme izbijanja 3. korpusa na liniju Maglaj - Žepče.

Četvrto. Na reku Bosnu izbiti najdocnije 10. aprila do mraka kog bi dana prednji delovi 5. korpusa trebalo da izbiju kod Maglaja i Žepča, jer su 7. ov. m. otpočeli pokret od Sarajeva.

Peto. Naše jedinice sada su uglavnom na liniji predviđenoj kao cilj za 6. april, gde se vrše pregrupisavanja i pripreme za produženje operacija. Dvadeset osma [divizija] na prostorijski Puračić - Poljice - Živinice sa tendencijom da je preoružamo i ubacimo na centar prema Doboju.

Šesto. Po izbijanju na Bosnu 3. korpus prebaciti na levu obalu, a potom napasti i ovladati Dobojem, istovremeno forsirajući r. Bosnu na celom sektoru.«⁸¹⁵

Generalštab JA dao je saglasnost na predloženi plan 2. armije za dejstva ka dolini Bosne i, ujedno 9. aprila, pripremio dve direktive, ali ih nije odmah uputio Štabu 2. armije, smatrajući da se one ne razlikuju od predloženog plana.⁸¹⁶

Štab 2. armije, pre nego što je dobio saglasnost Generalštaba JA, izdao je prethodno naređenje štabovima 23, 25. i 45. divizije za nastupanje ka dolini Bosne.

⁸¹⁴> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-11/5.

⁸¹⁵> AVII, k. 273, reg. br. 1-36 - 1-37/1 i k. 274, reg. br. 6-214 - 6-215/4.

⁸¹⁶> Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 197, 198 i 208.

U toku 8. aprila nije bilo nekih većih borbenih aktivnosti jer su jedinice 2. armije vršile pripreme i pregrupisanje za naredna dejstva. Dvadeset peta divizija utvrđivala je zauzeti položaj. Njena 18. srpska brigada, na desnom krilu divizijskog borbenog poretka, držala je položaj na liniji Seljani - Dubrava - Porebrice, 19. srpska brigada u centru divizijskog borbenog poretka nalazila se na položaju na liniji Alibašići - Turić (trig. 214) - južni deo Gradačca - Humka (trig. 288 - isključno), a 16. srpska brigada, na levom krilu na položaju Humka - Rajska - Petrovac.⁸¹⁷ Dvadeset treća divizija, uz manja borbeno dejstva, držala je uglavnom svoju 14. srpsku brigadu na položaju zapadno od Gračanice na liniji Brđani - Drenova (kota 584), 9. srpsku brigadu na položaju Drenova (isključno) - Motka (isključno), a 7. srpsku brigadu na položaju Motka - Samarić.⁸¹⁸ Istog dana 20. i 24. srpska brigada prebacile su se na levu obalu Spreče; 20. brigada zauzela je položaj Orašje - Gavran vis - Visoka ravan (kota 383); 23. srpska brigada položaj Mali gostilj (kota 639) - Veliki gostilj (trig 774) - Prisoja (kota 608) - Velika ostravica (trig. 917) - Mala ostravica (kota 721), a 24. brigada rejon Samarića, kao divizijska rezerva.⁸¹⁹

Na osnovu primljenog naređenja od Štaba 2. armije Štab 25. divizije odlučio je 8. aprila da napadne Modriču sutradan 9. aprila u 18 časova. Za izvršenje tog zadatka obrazovane su dve napadne kolone: desna, 19. srpska brigada, za napad pravcem Skugrić - Garavac - Modriča, i leva, 16. srpska brigada, za napad pravcem Skugrić - Orahovo - Razvala - Kulina (trig. 288) - Tarevci, dok je 18. srpska brigada u Skugriću obrazovala divizijsku rezervu. Tačno u određeno vreme obe brigade prešle su u napad i, posle oštih borbi zauzele u 22 časa Garevac, a u 23 časa Modriču.⁸²⁰

Istog dana, 9. aprila 23. divizija nije imala većih borbi, jer se neprijatelj preko noći povukao ka Doboju, tako da je 14. srpska brigada izbila skoro bez otpora na liniju Cerov Gaj - Bušletić - Tovira - Široka kosa (kota 364) - Becanj. Sedma i 9. srpska brigada zadržale su se ispred neprijateljskih položaja na liniji Ciganište (trig. 566) - Šikarac (trig. 508) - Mujkanovača (kota 485) - Čifluk - Karići.⁸²¹

U isto vreme jedinice 45. divizije vodile su borbe protiv četničkog Ozrenskog korpusa, koji je, bez većeg otpora odstupio ka reci Bosni, nakon čega su 20. i 23. srpska brigada izbile na položaj Joševa - Lanište (kota 227) - Kameničko brdo - Jazovac (kota 378) - Ilijin grob - Čolići - Blatnjaci i neposredno se približile reci Bosni, između Doboja i Maglaja.⁸²²

Pošto je dobio saglasnost Generalštaba JA, Štab 2. armije je 9. aprila uveče odlučio da se što pre izbije na reku Bosnu od Modriče do ušća Paklenice, organizuje lokalni mostobran na levoj obali reke i pristupi oslobođenju Doboja u sadejstvu s jedinicama 3. korpusa. S tim u vezi naredio je 25. diviziji da produži napad i do mraka 10. aprila izbije

817) Isto, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-13/5.

818) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 47, 58 i 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-13/5.

819) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 46 i 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-14/5.

820) Isto.

821) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-14/5.

822) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-14/5.

na Bosnu na odseku Modriča - Koprivna, a zatim na najpogodnijem mestu da forsira reku i organizuje mostobran na njenoj levoj obali; 2. krajiška brigada sa šireg prostora Gradačca trebalo je da se orijentiše ka Bosanskom Šamcu i da uđe u sastav svoje matične 17. divizije; 23. divizija da 10. aprila u 5 časova izvrši napad na liniju Becanj - Ciganište (trig. 366) — Krkoje (kota 476) - Klokotnica, da razbije neprijateljev mostobran severno od reke Spreče, da izbije na reku Bosnu na odseku Bušletić - ušće Spreče i na najpogodnijem mestu forsira je i organizuje mostobran što bliže Doboju, sadejstvujući delovima 45. divizije u sprečavanju neprijatelja da poruši most na Spreči i most na Bosni; 45. divizija da 10. aprila u 5 časova napadne neprijatelja na liniji Glavica (kota 283) - Vrtlići - Pridjel - Brdice - Bresnati brijeg (kota 403) - Stražba (kota 385) - Radići - Božići - Njivice (kota 546) - Paklenica, da ovlada neprijateljevim mostobranom južno od reke Spreče, izbije na Bosnu na odseku Spreča - železnička stanica Trbuk, onemogućujući neprijatelja da poruši most na Spreči, i da, na najpogodnijim mestima, forsira Bosnu uz obrazovanje mostobrana, što bliže Doboju.⁸²³

U zoni dejstva 25. divizije rasplamsale su se žestoke borbe 10. aprila, jer je neprijatelj pokušao da preuzme inicijativu u svoje ruke. Tog dana ujutro uveo je u protivnapad od Bosanskog Šamca ka Garevcu sveže ustaške snage, povratio Garevac i u njemu se utvrdio. Devetnaesta i 18. srpska brigada (koja se do tada nalazila u rezervi) napadale su neprijatelja u Garevcu više puta, ali bezuspešno. Pokušaj neprijatelja u 21 čas da se probije iz tog uporišta propao je pa je i dalje ostao u blokadi. Za to vreme 16. srpska brigada izbila je na položaj Vranjak - Pinea (kota 373) - Blagova kosa (kota 365). Na taj način neprijatelj je kod Garevca vezao dve brigade 23. divizije (18. i 19. srpsku brigadu) i sprečio ih da ovladaju desnom obalom Bosne od Modriče do Koprivne i da je forsiraju na najpovoljnijem mestu.⁸²⁴

Dvadeset treća divizija prešla je u napad 10. aprila u 5 časova ujutro na dobojski mostobran. Međutim, uprkos više juriša na neprijateljeve položaje koje su obezbeđivali mostobran, a time i Doboj, jedinice 23. divizije nisu uspele da potisnu protivnika, koga je podržavala jaka i precizna artiljerijska vatra s leve obale Bosne.⁸²⁵

Komanda nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa odlučila je da se mostobran brani po svaku cenu sve dok se glavnina nemačkih snaga, koja se povlačila od Sarajeva preko Zenice i Doboja, ne izvuče na sever prema Slavanskom Brodu. U dobojskom mostobranu nalazile su se više od tri ustaške bojne (bataljona) i delovi nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen«. Kroz Doboj su, takođe, neprestano prolazile glavne snage 21. brdskog armijskog korpusa, a tu su se nalazili i delovi ustaško-domobranskih 12, 15. i 17. hrvatske divizije.⁸²⁶

Istog dana ujutru i jedinice 45. divizije prešle su u napad na južni deo dobojskog mostobrana. Međutim, i na tom pravcu udruženi ne-

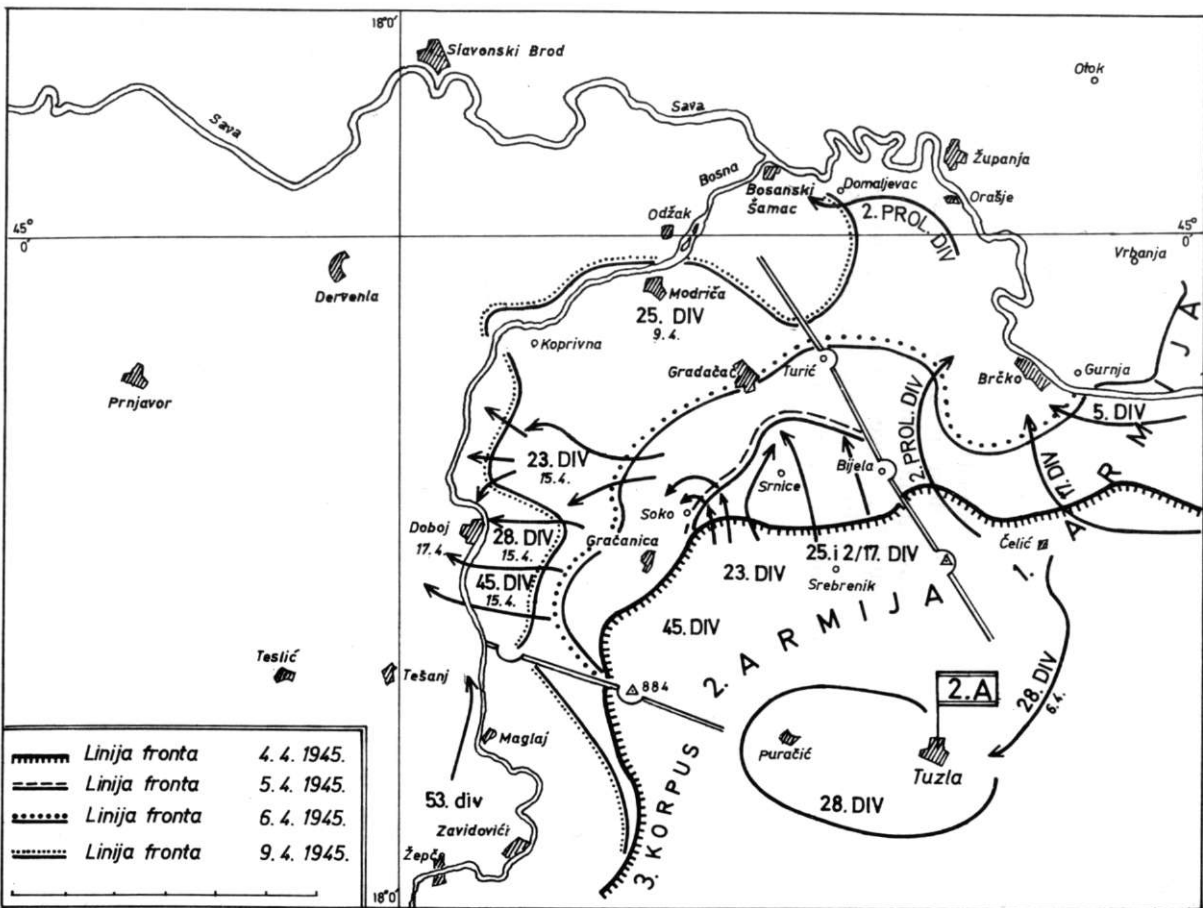
⁸²³> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 48.

⁸²⁴> Isto, dok. br. 60; AVII, k. 271, reg. br. 3-15/5.

⁸²⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-15/5.

⁸²⁶> Zbornik NOR, tom IV, knj. 34, dok. br. 117, i tom XI, knj. 2, dok. br. 48; AVII, k. 271, reg. br. 3-16/5.

Dobojska operacija 2. armije JA od 5. do 17. aprila 1945.

prijatelj uporno se branio, tako da su 20. i 23. srpska brigada samo nez-
natno napredovale, i nisu uspele da izbiju na reku Bosnu i da obrazuju
mostobrane na njenoj levoj obali.⁸²⁷

Štab 2. armije JA nije bio zadovoljan razvojem situacije na frontu.
Zaključeno je da nema izgleda za forsiranje reke Bosne severno i južno
od Doboja, zbog činjenice da jedinice 3. korpusa još nisu zauzele Maglaj
(oslobođen je tek 16. aprila, kada su u njega ušli delovi 27. divizije).
Zbog toga je Štab 2. armije smatrao da bi mostobran na levoj obali Bos-
ne trebalo uspostaviti jugozapadno od Modriče. U vezi s tim Štab 2. ar-
mije je 11. aprila uputio radiogram Generalštabu JA u kojem gaje upoz-
nao sa situacijom i predložio mu da se mostobran organizuje južno od
Modriče i da se na taj način odseče odstupnica svim neprijateljevim
snagama sa prostora između Dervente i Zenice ka severu. Pošto za iz-
vršenje tog zadatka nije imao dovoljno snaga, Štab 2. armije predložio
je da ga izvrše 25. i 28. divizija i jedna divizija (2. proleterska ili 17. di-
vizija) Bosanske operativne grupe divizija 1. armije.⁸²⁸

Na taj predlog Štaba 2. armije Generalštab JA nije odmah odgovo-
rio, pa su 11. aprila produžene borbe po ranije utvrđenom planu.

Dvadeset peta divizija je na širem prostoru Modriče već 40 časova
vodila neprekidne borbe. Opoljene ustaše u Garevcu dobile su poja-
čanje s leve obale Bosne, i u 9 časova 11. aprila izvršile napade na je-
dinice 18. i 19. srpske brigade i primorale ih na povlačenje prema Mod-
riči. Iskoristili su da prebace skelama svoje ranjenike i porodice na levu
obalu Bosne. U 15 časova obe brigade 23. divizije (18. i 19. srpska bri-
gada) izvršile su protivnapad na neprijatelja i naterale ga da se povuče
iz Garevca na levu obalu Bosne. Za to vreme je inžinjerijski bataljon iz-
vršio pokret iz Gornjeg Lukavca do Tarevca gde je radio na izradi spla-
vova za forsiranje Bosne.⁸²⁹

Istog dana 23. divizija uspela je da zauzme Hrkoje (kota 476) i sve
zaseoke sela Klokotnice.⁸³⁰ I 45. divizija vodila je žestoke borbe. Svi po-
kušaji njene desnokrilne 20. srpske brigade da se sa položaja Vrtlići -
Pridjel - Torovi spusti na reku Bosnu ostali su bez rezultata jer se nep-
rijatelj žilavo odupirao. Dvadeset treća srpska brigada uspela je da ov-
lada Ševarlijama, da izbije na reku Bosnu i odbije pokušaj neprijatelja
da se od Maglaja, preko Trbuka, probije ka Doboju.⁸³¹

Pošto je Štab 2. armije ocenio da je potrebno ojačati 45. diviziju
radi ovladavanja južnim delom dobojskog mostobrana, istog dana na-
redio je Štabu 28. divizije da na taj sektor uputi svoju 17. slavonsku bri-
gadu.⁸³² Takođe, Štab 2. armije ponovio je 12. aprila u 3,30 časa zahtev
Generalštabu JA da mu uputi jednu diviziju 1. armije za dejstva u re-
jonu Modriče. Uz to, obavestio je Generalštab JA da su protivnikove
snage na prostoru između Doboja i Zenice vrlo jake i da će neprijatelj

⁸²⁷ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-16/5.

⁸²⁸ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 52; AVII, k. 271, reg. br. 3-18/5 i k. 273, reg.
br. 1-38/1.

⁸²⁹ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 60.

⁸³⁰ Isto, dok. br. 58; AVII, k. 271, reg. br. 3-17/5 i k. 273, reg. br. 1-38/1.

⁸³¹ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-18/5.

⁸³² AVII, k. 271, reg. br. 3-17/5, i k. 272-A, reg. br. 44-13/14; Zdravko Cvetković, n.d., str.
237-8.

uspjeti da se u celosti izvuče ka Slavanskom Brodu ako 2. armija ne prebaci dve divizije kod Modriče na levu obalu Bosne. Naglašeno je da su postojeće snage na toj obali reke (53. divizija 5. korpusa) nedovoljne da to same spreče i da se ne isključuje mogućnost da neprijatelj južno od reke Spreče (između Trbuka i Doboja) odbaci delove 2. armije čak i u slučaju ako bi se taj sektor ojačao delovima 23. divizije. Na kraju Stab 2. armije je zaključio:

»Dakle, ako se otsecanje neprijateljske grupe, koja se izvukla iz Sarajeva, smatra važnim, za njegovo sigurno izvršenje neophodno je hitno prebaciti dve divizije na levu obalu Bosne kod Modriče. U tom slučaju bismo prebacili na levu obalu potrebne snage takođe između Zepča, odnosno Maglaja i Doboja. Ne prihvatiti ovako, ili slično rešenje, značilo bi operaciju u dolini Bosne svesti na potiskivanje i dati neprijatelju mogućnost da se, bez velikih žrtava, izvuče.«⁸³³

Kako Generalštab JA ni na ovu, a ni na prethodnu depešu nije još odgovorio, 12. aprila plan operacije 2. armije i dalje je ostao po odluci njenog štaba donetoj 10. aprila. Toga dana jedinice 25. divizije, osim izviđačke delatnosti, nisu izvodile druge akcije. Njena 19. srpska brigada održavala je vezu s levim krilom 2. proleterske divizije Bosanske operativne grupe, koja je, posle oslobođenja Bosanskog Šamca, dobila 11. aprila zadatak da kontroliše međuprostor između reka Save i Bosne i da rasporedi deo snaga od Bosanskog Šamca na jug do Boka; 16. srpska brigada se nalazila prema reci Bosni od Vranjaka do Koprivne, a 18. srpska brigada u divizijskoj rezervi na prostoru Potočani, Gornji Kladari, Skugrić.⁸³⁴ Dvadeset treća divizija prešla je u odbranu jer je neprijatelj čvrsto držao severni deo dobojskog mostobrana.⁸³⁵ Nešto jače borbe vodile su jedinice 45. divizije pošto je neprijatelj, privođenjem svežih snaga od Maglaja, nastojao da ih odbaci od reke Bosne i da ponovo uspostavi južni deo dobojskog mostobrana kako bi nesmetano mogao da izvlači svoje delove iz Zenice (koju je tog dana oslobodila 10. divizija 5. korpusa) ka Doboju i dalje na sever ka Slavanskom Brodu. U borbama koje su vođene čitav dan, sve tri brigade 45. divizije odbacene su od Bosne tako da se uveče 12. aprila novi položaj 45. divizije protezao linijom Varoš - Glavica (kota 283) - Vrtlići - Jazovac (kota 378) - Ilijin grob - Bresnati brijeg (kota 403) - Stražba (kota 385) - Kalilo (trig. 446) - Gavrići - Maslovar - Njivice (kota 546) - Okrugli gaj (kota 605) - Krčmarica (trig. 682). Položaj od Njivica do Krčmarice držala je 17. slavonska brigada 28. divizije, koja je tog dana usiljenim maršem stigla na taj odsek fronta.⁸³⁶

Ni sledećeg dana, 13. aprila, na delu fronta 23. i 25. divizije nije bilo značajnih borbi, osim izviđačke delatnosti.⁸³⁷

Nasuprot njima, jedinice 45. divizije su ceo taj dan provele u žestokim odbrambenim borbama protiv nadmoćnih neprijateljevih snaga

⁸³³> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 54.

⁸³⁴> Isto, dok. br. 60; *AVII*, reg. br. 3-17/5; Jovo Vukotić, n.d., str. 501.

⁸³⁵> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 58; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-17/5.

⁸³⁶< *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; *AVII*, k. 271, reg. br. 3-17/5; Zdravko Cvetković, n.d., str. 237-8.

⁸³⁷) *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 2, dok. br. 58 i 60; *AVII*, k. 271. reg. br. 3-19 - 3-20/5.

koje su uzastopno napadale njihove položaje. Tako je u 5 časova izvršen napad na 20. srpsku brigadu na položaj Vrtlići - Lanište (kota 277) - Kameničko brdo - Jazovac (kota 378). Tom prilikom 20. brigada bila je primorana da se povuče na liniju Grebić kosa (kota 341) - Topolovići (kota 383). U 6 časova neprijatelj je napao i 23. srpsku brigadu na položaju Ilijin grob - Bresnati brijeg - Gavrići - Maslovare - Njivice; posle dvočasovne oštre borbe 23. brigada se povukla na položaj Trešnjik - Durmina kosa - Kalilo (trig. 446) - Duga kosa (kota 431) - Gavrići - Maslovare. U 23 časa izvršena je smena na položaju jedinica 23. srpske brigade od jedinica 17. slavonske brigade 28. divizije i delova 20. srpske brigade. Istog dana oko 9 časova neprijatelj je napao i desnokrilnu, 24. srpsku brigadu, na položaju Jovak - Joševa - Gavran vis - Grebić kosa (kota 341) - kota 303 (kod Topolovića). Pod pritiskom nadmoćnog neprijatelja i žestokom vatrom artiljerije i automatskog oružja, jedinice 24. srpske brigade morale su da se povuku na liniju reka Spreča - Jovak - Joševa - kota 301, prema Gavran visu.⁸³⁸

Najzad je 13. aprila u 12 časova general Velimir Terzić, zamenik načelnika Generalštaba JA, odgovorio na depeše Štaba 2. armije od 11. i 12. aprila sledeće:

»Obavestili smo 3. korpus da se njegova divizija koja ima zadatak da dejstvuje u dolini Bosne, stavi privremeno u operativnom pogledu pod vašu komandu.

Ova divizija (27. divizija - *M. Di*) ima zadatak da nadire pravcem Žepče - Maglaj - Doboj i tako sadejstvuje sa vašim snagama.

Pismenu direktivu vam nismo odmah dostavili, jer smo se saglasili sa vašim predlogom i planom, koji je bio u duhu našeg opšteg plana operacija.

U duhu toga vašeg predloga vi ste i dobili zadatak, to jest da likvidirate neprijateljska uporišta na donjem toku reke Bosne na prostoru Doboj - Derventa - Slavonski Brod - [Bosanski] Šamac.

Stanje kod neprijatelja znate. Na Pekove divizije (Bosanska operativna grupa divizija - prim. *M. Di*) uopšte ne možete računati za operacije južno od Save. Sa snagama kojima raspolazete i sa pridodatom divizijom 3. korpusa, koja nadire dolinom Bosne ka Doboju, pristupite izvršenju postavljenog zadatka. Prema prednjem, vaš dolazak ovamo u ovoj situaciji kada treba brzo raditi, smatramo da nije potreban.⁸³⁹

Četnaestog aprila na frontu sve tri divizije 2. armije vladalo je relativno zatišje.⁸⁴⁰ Štab 2. armije posle prijema gore navedene depeše Generalštaba JA, razradio je noću između 13. i 14. aprila plan daljeg dejstva svojih jedinica prema kome je trebalo: desnim krilom (25. divizija) i levim krilom (23. i 45. divizija) što pre izbiti na reku Bosnu i sa pripremljenim sredstvima izvršiti forsiranje, uvodeći u borbu i 28. diviziju u centru, između 23. i 45. divizije, sa zadatkom da brzim prodorom zauzme mostove na Spreči i Bosni i tako onemogućiti njihovo rušenje. O tome je obavešten i Generalštab 15. aprila.⁸⁴¹

83») Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-19 - 3-30/5.

83») Zbornik NOR, tom II, knj. 15, dok. br. 208.

84») Isto, tom XI, knj. 2, dok. br. 58, 60 i 62; AVII, k. 271, reg. br. 3-20/5.

84») AVII, k. 271, reg. br. 3-20 - 3-21/4 i k. 274, reg. br. 6-227/1.

Na osnovu takve ideje Štab 2. armije je 14. aprila u 21 čas naredio potčinjenim jedinicama:

- 23. diviziji, ojačanoj baterijom protivtenkovskih topova i baterijom minobacača, sa polaznog položaja Bušletić - Široka kosa - Becanj - Riječani - Krkoje (kota 476) da napada neprijatelja na liniji Grabska - Ciganište (trig. 566) - Spomenik i da ovlada desnom obalom Bosne od ušća Lukavice do najjužnijih kuća u Kostajnici;

- 28. diviziji, ojačanoj baterijom pukovskih topova, baterijom minobacača i vođom protivtenkovskih topova, sa polaznog položaja Krkoje - Habibovići - kota 299 - reka Spreča - Joševa (kota 301) - Gavran vis da vrši napad obema obalama Spreče na liniju Hodžići - Kardušići - Komarevac - Glavica (kota 283) - Šelište - Lanište (kota 277), da što pre ovlada neprijateljevim uporištima na Glavici (kota 265), Glavici (kota 283) i Laništima (kota 277), a zatim da izbije na reku Bosnu na odseku okuka 3 km severno od ušća Spreče - ušće bezimenog potoka kilometar severoistočno od kote 249 (preko puta fabrike šećera u Usori), i da zauzme mostove na Spreči i Bosni jugoistočno od železničke stanice u Doboju;

- 45. diviziji, ojačanoj baterijom protivtenkovskih topova (3 topa) i baterijom minobacača, sa polaznog položaja Grebić kosa (kota 341) - Topolovići - Kalilo (trig. 446) - Njivice (kota 546) - Okrugli gaj (kota 605), da napadne neprijatelja na položaju Kameničko brdo - Ilijin grob - kota 362 - kota 384 - kota 356 - Šaj kam (kota 358) a zatim da što brže zauzme železničku stanicu Trbuk i Šaj kam, i da izbije na Bosnu na odseku Pravoslavni Pridjel - Šaj kam, uz bočno obezbeđenje na Krčmarici (trig. 682);

- 25. diviziji da izvrši pripreme i forsira Bosnu na najpogodnijem mestu u trenutku forsiranja reke od jedinica 28. divizije, i

- 2. i 3. artiljerijskoj brigadi (bez pridatih baterija) da obrazuju dve artiljerijske grupe (desnu i levu) pod komandom komandanta artiljerije 2. armije, sa zadatkom da kontrabatiraju neprijateljevu artiljeriju na levoj obali Bosne i da je u toku napada neutrališu.

Početak napada određen je za 16. april u 4.30 časa, ali je ubrzo vreme početka napada pomereno za 15. april u 16 časova.⁸⁴²

Na frontu 25. divizije vladalo je 15. aprila i naredna dva dana relativno zatišje. Jedinice 25. divizije vršile su pripreme za forsiranje Bosne. Držane su konferencije po jedinicama, pripremali se bolničari, inženjerci i artiljerci tako da su jedinice 25. divizije dočekale spremne početke forsiranja.⁸⁴³

Dvadeset treća divizija počela je napad tačno u utvrđeno vreme, 15. aprila u 16 časova. Posle oštre borbe njene jedinice zauzele su vododelnicu između Spreče i Lukavice ali su u daljem napadu zaustavljene.⁸⁴⁴

Dvadeset osma divizija počela je napad, takođe, 15. aprila u 16 časova. Njena 25. brodska brigada napadala je severno, a 17. slavonska

⁸⁴²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 55.

s«) Isto, dok. br. 60 i 82; AVII, k. 271, reg. br. 3-21/5.

⁸⁴⁴> AVII, k. 271, reg. br. 3-22/5 i k-272-A, reg. br. 44-13/14.

brigada južno od reke Spreče, ali bez vidnog uspeha, jer je i tu neprijatelj pružio žilav otpor.

Slična situacija bila je i kod 45. divizije. Jedino je njena 20. srpska brigada uspela u 22 časa na juriš da zauzme Đurkin krst (trig. 636) i da primora neprijatelja da se povuče ka Šaj kamu i Trbuku.⁸⁴⁵

Tog dana 27. divizija oslobodila je Zavidoviće i produžila prema Maglaju, a 53. divizija 5. korpusa oslobodila Zepče.⁸⁴⁶

Dvadeset treća divizija produžila je 16. aprila borbe angažujući sve tri svoje brigade: 14. srpsku na desnom krilu, 9. srpsku u centru i 7. srpsku brigadu na levom krilu divizijskog borbenog poretka. Četrnaesta srpska brigada vodila je žestoke borbe oko sela Bušletića i Grabske koje je do 20 časova oslobodila. Sedma i 9. srpska brigada su, takođe, vodile žestoke borbe na liniji Ciganište (trig. 366) - Spomenik. Tek uveče, oko 21 čas, posle 30 časova neprekidne borbe, otpor neprijatelja je na tim položajima likvidiran, a put prema Bosni otvoren. Tako je tog dana u kasne večernje časeve 23. divizija izbila na celom frontu na reku Bosnu. Jedinice 23. divizije nanele su neprijatelju osetne gubitke: 164 poginula, 296 ranjenih i 251 zarobljen, uz sopstvene gubitke od 94 poginula i 26 ranjenih boraca.⁸⁴⁷

I jedinice 28. divizije, uz snažnu artiljerijsku podršku izbile su uveče 16. aprila širokim frontom na reku Bosnu, ali nisu uspele da spreče rušenje mostova. Neprijatelj je u 20 časova zapalio fabriku šećera u Usori i izazvao više drugih požara.⁸⁴⁸

Istog dana do 20 časova jedinice 45. divizije slomile su žestok otpor neprijatelja i celim frontom izbile na desnu obalu Bosne. U 22 časa 24. srpska brigada je, preko polurazrušenog mosta kod Usore, prešla na levu obalu reke i u 23 časa njeni prednji delovi ušli su s južne strane u Doboj, koji je neprijatelj već skoro u potpunosti napustio.⁸⁴⁹

Izbijanjem jedinica 2. armije 16. aprila na čitavom frontu (osim na delu fronta 25. divizije) na reku Bosnu, završena je druga etapa opšte ofanzive 2. armije za oslobođenje doline Bosne od Doboja do Slavonskog Broda.

Oslobođenje Doboja i Dervente. Nastupanje ka Savi

U međuvremenu je Štab 2. armije odlučio da 25. divizija forsira Bosnu na odseku prema planini Vučjaku i da ugrozi Derventu, a 27. divizija da se zadrži na prostoru Doboj - Gračanica - Srnice - Modriča sa zadatkom da čisti teren od zaostalih grupa četnika, ustaša i domobrana.⁸⁵⁰

Sutradan, 17. aprila, jedinice 23. divizije bile su raspoređene: 9. srpska brigada u Osječanima, 14. srpska brigada u Bušletiću, a 7. srpska brigada u Kostajnici, ispitujući pogodna mesta za forsiranje Bosne. Tog

⁸⁴⁵> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 62.

⁸⁴⁶< AVII, k. 271, reg. br. 3-22/5.

⁸⁴⁷> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78.

⁸⁴⁸) AVII, k. 271, reg. br. 3-23/5 i k. 272-A, reg. br. 44-13/14.

⁸⁴⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-23/5.

850) AVII k. 271, reg. br. 3-33/5.

dana uveče dva bataljona 14. srpske brigade nasilno su prešla preko Bosne i zauzela položaj na suprotnoj obali.⁸⁵¹

Istog dana 28. divizija prikupljala se na desnoj obali Bosne prema Doboju i pri kraju dana, počela da prelazi preko reke, pošto je neprijatelj u 4.30 časa ujutro potpuno napustio Doboju.⁸⁵²

I čitava 45. divizija se prebacila na levu obalu Bosne, pošto je prethodno njena 24. srpska brigada do zore očistila Doboju od manjih neprijateljevih zaštitnih delova i oslobodila grad. Prelaženje preko reke izvršile su jedinice kod Trbuka na splavovima i skelama, i preko porušenog mosta kod Usore, koji su inženjerske jedinice osposobile za pešački saobraćaj.⁸⁵³

Posle oslobođenja Doboja 17. aprila jedinice 2. armije prešle su u gonjenje neprijatelja ka Slavanskom Brodu.

Ujutro 18. aprila čitava 23. divizija bila je na levoj obali Bosne, odakle je počela da potiskuje neprijatelja u dve kolone: desna, 9. srpska brigada, pravcem Kotorsko - Sešljica - Brezičko groblje - Stanići - Polje a leva, 14. srpska brigada, pravcem železnička stanica Kotorsko - Johovo - Počivaljka (trig. 295) - Derventa. U isto vreme 7. srpska brigada nastupala je iza leve kolone. U toku gonjenja leva kolona slomila je neprijateljev otpor na Počivaljki, a zatim su obe kolone do mraka savladale neprijateljevu odbranu na liniji Katolički Božinci - Plehan - Šušnjari.⁸⁵⁴

Četrdeset peta divizija nastupala je opštim pravcem Bukovica - Derventa, takođe, u dve kolone: desna, 24. srpska brigada, pravcem Zarić - Veliki Prnjavor - Lupljanica - Derventa, i leva, 20. srpska brigada, pravcem Leskova Voda - Brezovača - Suvajci - Kukavice. Njena 23. srpska brigada kretala se za desnom kolonom. Do mraka su jedinice 45. divizije izbile na liniju Piskovica (trig. 279) - kota 213 - trig. 239 - Vrhovi (kota 225) - Brđani (trig. 218), levo od položaja 23. divizije.⁸⁵⁵

Tog dana u sumrak počelo je prebacivanje preko reke Bosne i jedinica 25. divizije: 16. srpske brigade kod Koprivne, a 19. srpske brigade kod Kužnjače, dok se 18. srpska brigada zadržala kao divizijska rezerva na širem prostoru Modriče.⁸⁵⁶ U isto vreme 28. divizija zavišavala je sa prelaskom jedinica preko Bosne u rejonu Doboja i pripremom za pokret ka Derventi.⁸⁵⁷

Dvadeset treća divizija vodila je čitavu noć (18/19. aprila) teške borbe protiv neprijatelja u rejonu Dervente. Oko 3 časa posle ponoći, da bi se ojačao pritisak na Derventu, ubačena su u borbu u međuprostor između 9. i 14. srpske brigade duž komunikacije Brezičko groblje - Harambašići, i dva bataljona 7. srpske brigade. Zajedničkim naporom tih snaga 23. divizije neprijatelj je u svitanje 19. aprila potisnut iz Dervente i užurbano se povukao u pravcu Bosanskog Dubočca. Odmah posle oslobođenja Dervente 9. i 14. srpska brigada su po naređenju Štaba 23. divizije produžile nastupanje u pravcu Bosanskog Broda, s tim što je

ss» Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-23/5.

⁸⁵² AVII, k. 271, reg. br. 3-24/5 i k. 272-A, reg. br. 44-14/14.

⁸⁵³ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-24/5.

⁸⁵⁴ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-24/5.

⁸⁵⁵ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-25/5.

⁸⁵⁶ Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82.

⁸⁵⁷ AVII, k. 271, reg. br. 3-25/5 i k. 272-A, reg. br. 44-14/14.

14. srpsku brigadu u prvoj borbenoj liniji uskoro zamenila 7. srpska brigada. U borbama za oslobođenje Dervente jedinice 23. divizije zarobile su 296 neprijateljevih vojnika.⁸⁵⁸

Jedinicama 23. divizije u borbama za oslobođenje Dervente sadejstvovali su delovi 45. divizije. Njena 24. srpska brigada takođe je ušla u Derventu oko 4 časa 19. aprila. Potom je 45. divizija preduzela gonjenje neprijatelja prema Bosanskom Dubočcu i Gradcu. Napredujući bez otpora, zanočila je na liniji Derventska bara - Kuljenovici - Agići.⁸⁵⁹

Šesnaesta i 19. srpska brigada 25. divizije završile su prelaženje preko Bosne 19. aprila do 10 časova i odmah produžile po zadatku dobijenom od Štaba 2. armije nastupanje na sever u dve kolone: desna, 19. brigada, na pravcu Odžak - Vlaška Mala, leva, 16. brigada, pravcem Dobra Voda - Vinska. Levokrilna kolona ne nailazeći na otpor neprijatelja dostigla je u sumrak 19. aprila liniju Dobra Voda - Dobra voda (trig. 352) - Božića vis (kota 256), i tu zanočila. Desnokrilna kolona naišla je oko podne na jači otpor neprijatelja na liniji Dobor-kula - Bajdala (trig. 214) koji je u snažnom naletu slomila, a zatim je produžila nastupanje ka Jakešu i Pečniku, koje je neprijatelj jače utvrdio. Posle oštre borbe neprijatelj je razbijen i Jakeš zauzet oko 15 časova, a Pečnik oko 17 časova.⁸⁶⁰

Dvadeset osma divizija stigla je 19. aprila u oslobođenu Derventu.

Tako je, 19. aprila, 2. armija bila razvijena s tri divizije u prvoj liniji: na desnom krilu 25. u centru 23, i na levom krilu 45. divizija, a sa 28. divizijom, kao armijskom rezervom, u Derventi. Pedeset treća divizija 5. korpusa, koja je sadejstvovala jedinicama 2. armije u borbama u dolini Bosne, upućena je, po naređenju Generalštaba JA prema Banjaluci.⁸⁶¹

Na frontu 2. armije vodile su se 20. aprila manje borbe. Dvadeset peta divizija produžila je nastupanje ka Savi. Njena 19. srpska brigada ušla je u zoru u Odžak koji je neprijatelj napustio i odstupio u pravcu Potočana i Prnjavora, ispred kojih je zadržana jakom vatrom i vrlo živim otporom neprijatelja iz utvrđenih bunkera. U toku dana jedinice 19. brigade izvršile su nekoliko manjih napada i pripremile odlučan napad za 23 časa pravcem Potočani - Vlaška Mala. Međutim, neprijatelj je i pored žestokog napada 19. srpske brigade, koji je trajao čitavu noć 20. aprila, uspeo da zadrži njene jedinice na južnoj ivici Prnjavora i Potočana. Za to vreme je 16. srpska brigada, bez otpora, ovladala linijom Klakar - Vinska i prednjim delovima izbila na Savu, čime je odsekla odstupnicu neprijateljevim snagama u trouglu Bosna - Sava - Vučjak, upravo na prostoru na kome će se voditi vrlo krvave borbe i posle završetka rata, jer se utvrđene ustaše s porodicama nisu htele da predaju. Osamnaesta srpska brigada, koja je u sumrak 19. aprila počela da prebacuje svoje delove kod Kužnjače preko reke Bosne, prikupila se u toku 20. aprila na prostoru Jakeša i Pečnika, a zatim produžila ka Brusnici, gde je zanočila.⁸⁶²

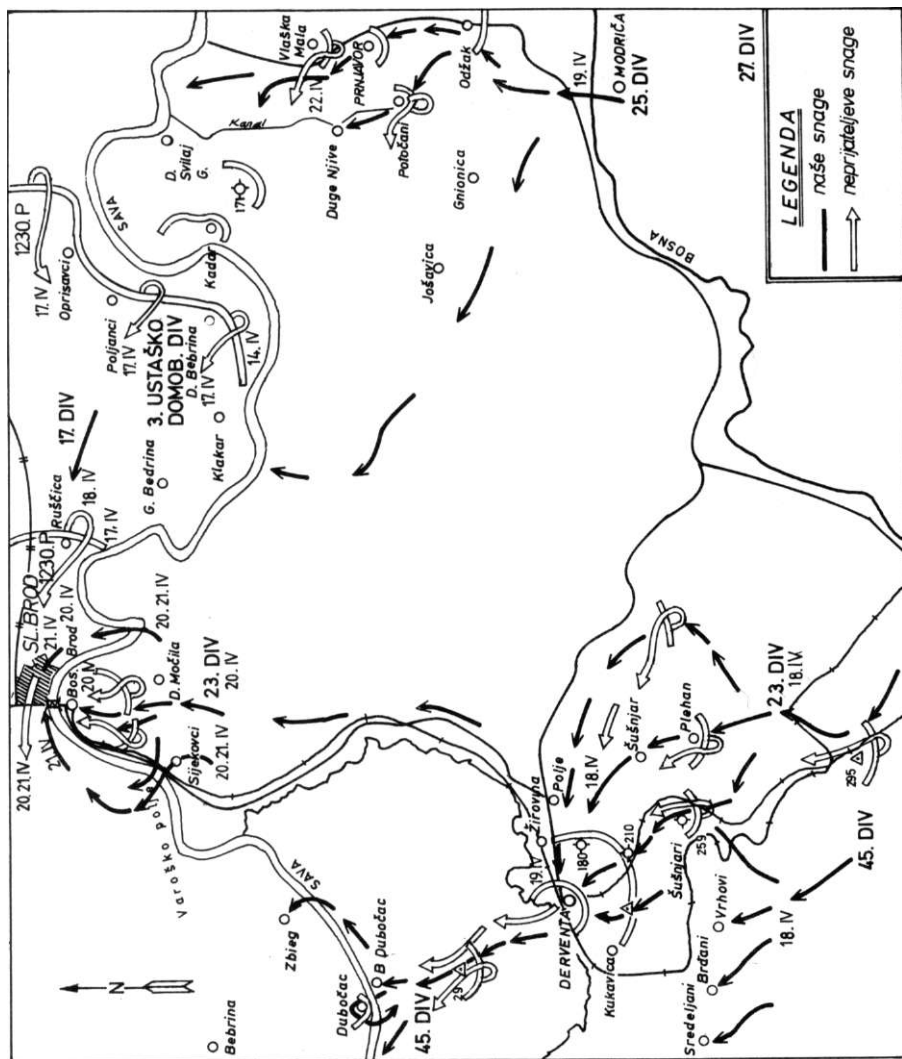
⁸⁵⁸> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-28/5.

⁸⁵⁹> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-28/5.

⁸⁶⁰> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82.

⁸⁶¹> AVII, k. 271, reg. br. 3-29/5.

⁸⁶²> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82; AVII, k. 271, reg. br. 3-30/5.

Dejstva jedinica 2. armije JA posle dobojske operacije: oslobođenje Dervente, Odžaka i Bosanskog Broda

Istog dana, 20. aprila, 23. divizija u centru armijskog rasporeda, produžila je nastupanje u pravcu Bosanskog Broda, koji su njena 7. i 9. srpska brigada posle uličnih borbi, oslobodile oko 16 časova i sprečile neprijatelja da uništi veće količine ratnog materijala. Tom prilikom zarobljena su 242 nemačka vojnika, 842 domobrana, 22 ustaše i 13 italijanskih vojnika. U borbi je, takođe, poginulo 313 nemačkih vojnika. Računa se da je iz stroja ukupno izbačeno oko 1500 neprijateljevih vojnika. Zaplenjena je velika količina naoružanja i drugog ratnog materijala. U ruke boraca 23. divizije pala je i neoštećena rafinerija nafte.⁸⁶³

Posle oslobođenja Bosanskog Broda noću 20/21. aprila prebačena su kod Struga na levu obalu Save tri bataljona 9. srpske brigade i dva bataljona 7. srpske brigade radi sadejstva jedinicama 1. armije u oslobođenju Slavenskog Broda koji je do svanuća 21. aprila, bio oslobođen.⁸⁶⁴

Za to vreme i sve tri brigade 45. divizije vodile su, takođe, žestoke borbe. U tim borbama 20. srpska brigada uspela je da oslobodi Koraće i da izbije na Savu, 23. srpska brigada da slomije otpor neprijatelja kod Bijelog Brda i da oslobodi Bosanski Dubočac, a 24. srpska brigada da razbije neprijatelja na Markovcu i da te noći oslobodi Bosanski Kobaš.⁸⁶⁵

Dvadeset osma divizija nalazila se i dalje u Derventi kao armijska rezerva.⁸⁶⁶

Štab 2. armije primio je naređenje Generalštaba JA pred mrak 20. aprila da 2. armija produži brzo i energično nadiranje uzvodno desnom obalom Save i da što pre izbije na reku Vrbas, a zatim da produži ofanzivu na zapad. U skladu s tim naređenjem Generalštaba, Štab 2. armije naredio je: 45. diviziji da se uputi pravcem Bosanski Kobaš - donji tok Vrbasa, 28. diviziji da nastupa pravcem Derventa - južna padina planine Motajice - Brezovljani, 23. diviziji da krene iz Bosanskog Broda preko Dervente za Banjaluku, i 25. diviziji da ostane na dotadašnjim položajima, sa zadatkom da uništi ustaške snage koje su se zadržale između reke Save i Bosne, zapadno od Bosanskog Šamca.⁸⁶⁷

Borbe u trouglu Save i Bosne

Jedinice 25. divizije produžile su 21. aprila vrlo teške borbe u trouglu Save i Bosne. Naime, prilikom povlačenja nemačkog 21. brdskog armijskog korpusa dolinom Bosne ka Bosanskom i Slavenskom Brodu, nalazili su se u zaštitnici pored nemačkih delova i jedinice ustaško-domobranske 12. i 15. hrvatske divizije koje su se prikupile na kružnom prostoru Prud (selo na ušću Bosne u Savu) - Mrka Ada - Odžak - Potočani - Prnjavor - Vlaška Mala - Brezik - Novi Grad - Donji Svilaj - ušće Bosne. Taj prostor obuhvatao je osam većih naselja i desetak zaselaka i površinu od oko 220 km² na koju se povuklo oko 11000 ustaša

⁸⁶³ <> Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 78; AVII, k. 271, reg. br. 3-29/5.

⁸⁶⁴ AVII, k. 271, reg. br. 3-29/5.

⁸⁶⁵ zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 86; AVII, k. 271, reg. br. 3-29 - 3-30/5.

⁸⁶⁶ AVII, k. 271, reg. br. 3-30/5.

⁸⁶⁷ Isto, k. 271, reg. br. 3-31/5.

i domobrana i oko 1500 četnika. Sva naselja na tom prostoru bila su utvrđena bunkerima i rovovima, a kuće pretvorene u utvrđene tačke. Centar tog utvrđenog rejona bilo je selo Vlaška Mala koju su ustaše proglasile svojim Alkazarom, kao aluziju na istoimenu tvrđavu u Španiji, neosvojivi fašistički bastion u španskom nacionalnooslobodilačkom ratu.⁸⁶⁸

U borbi su učestvovalе sve tri brigade 25. divizije. Desnokrilna 19. srpska brigada, uz artiljerijsku podršku, bezuspešno je napadala Potočane, ali je zauzela Prnjavor i izbila pred Vlašku Malu, gde je zadržana. Centralna, 18. srpska brigada presekla je, posle jačih borbi, do 22 časa u rejonu Vrbovac eventualnu odstupnicu ustašama i domobranima s prostora u trouglu Save i Bosne. Levokrilna, 16. srpska brigada nije imala toga dana značajnijih borbi i nalazila se na liniji Liješće - Vinska - Gornji Klakari.

U trodnevnim borbama (19, 20. i 21. aprila) jedinice 25. divizije zarobile su 2178 neprijateljevih vojnika, od kojih 8 ustaša, 1275 domobrana i 895 četnika.

Dvadeset drugog aprila neprijatelj je držao položaj na liniji Prud - Mrka Ada - Vlaška Mala - Potočani - Svilaj - Kadar (trig. 205). Tog dana jedino je 18. srpska brigada napadala na Kadar i Vrbovac, koje je neprijatelj noću 21. aprila uspeo da povрати, kao i na otporne tačke Srnicu (kota 171) i Brđanicu (kota 189). U 18.30 časova, uz artiljerijsku podršku, jedinice 18. srpske brigade prešle su u novi napad i do 24 časa uspele da zauzmu Kadar, Vrbovac, Svilaj i Srnice i da izbiju na veliki kanal od Save do Drugih Njiva. U tim borbama jedinicama 25. divizije predalo se 353 četnika.

Sutradan, 23. aprila, uvedena je u borbu i 16. srpska brigada na levo krilo divizijskog rasporeda. Tog dana neprijatelj je napao kod Potočana 19. srpsku brigadu, ali je odbijen. Na odseku fronta 18. srpske brigade neprijatelj je jakim snagama izvršio napad sa pravca od Vlaške Male i Novigrada, odsekao neke njene delove, a jedan bataljon povukao se čak na Belevinu (kota 221). Zbog nastale situacije Štab 25. divizije je u 19 časova naredio 16. srpskoj brigadi da hitno interveniše na levom krilu divizijskog rasporeda. Njena dva bataljona stupila su u borbu, i noću 23/24. aprila izbila na liniju Brđanica - Kadar. Iste noći odsečeni delovi 18. srpske brigade probili su se iz obruča borbom prsa u prsa. Tom prilikom ustaše su zarobile jednu bateriju topova. Jedinice 18. srpske brigade, uz sadejstvo delova 19. srpske brigade, prešle su u protivnapad i ponovo zauzele Kadar, Srnice, Gornji Svilaj i Vrbovac.

Žestoke borbe vodile su jedinice 19. srpske brigade 24. aprila. Prvo je neprijatelj pokušavao u više navrata da protera jedinice 19. brigade iz jugozapadnog dela Potočana ali bezuspešno. Zatim je 19. brigada u sadejstvu sa delom snaga 18. srpske brigade prešla u protivnapad. U ogorčenim borbama ustaše su prvo saterane u crkvu i školu, a zatim otuda isterane ručnim bombama tako da su Potočani do 19 časova oslobodeni od ustaša. Gonjenje prema Vlaškoj Mali završilo se bez vidljivih rezultata jer je neprijatelj jakim vatrom odbio prednje delove 19. srpske brigade.

868) Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82.

Dvadeset peta divizija nastavila je žestoke borbe i, narednog dana, 25. aprila. Tom prilikom su jedinice 18. srpske brigade u sadejstvu sa delovima 16. srpske brigade, zauzele Novigrad i Brezik i napale sa severa Vlašku Malu. U napad je uvedena u 21 čas i 19. srpska brigada. Teške borbe trajale su svu noć ali se Vlaška Mala nije mogla zauzeti iako su delovi 19. brigade prodrli u jugozapadni, zapadni i severozapadni deo sela.

Žestoke borbe produžile su se i 26. aprila. Tom prilikom smenjivali su se juriši i protivjuriši 19. i 18. srpske brigade. Njihove jedinice krčile su put ručnim bombama. Međutim, zaustavljene su u centru sela pred bunkerima.

Do svitanja 27. aprila 19. srpska brigada je izvršila pet juriša, ali neprijatelja nije mogla pomeriti iz bunkera i pored toga što su se borbe vodile ručnim bombama i prsa u prsa. Rešeni da se bore za život i smrt, ustaše su i tog dana izdržale sve juriše na bunkere u Vlaškoj Mali. Sutradan, 28. aprila, jedinice 25. divizije na položajima smenila je 27. divizija 3. korpusa koja je dobila zadatak da uništi neprijatelja na tom području. U desetodnevnim borbama od 19. do 28. aprila, jedinice 25. divizije zarobile su 2822 neprijateljeva vojnika, a prema proceni ubile u borbi 733, a ranile 365 vojnika. U isto vreme i gubici 25. divizije bili su veliki: 74 poginula i 259 ranjenih boraca i starešina.

Posle završetka borbi na tom području 25. divizija se po narednju Štaba 2. armije prikupila na prostoru Bosanskog Broda, Dervente i Odžaka i krenula 1. maja na marš pravcem Vučjak - Derventa - Prnjavor - Bosanska Gradiška - Bosanska Dubica - Kostajnica - Glina - Lasinje, gde je stigla 7. maja.

U prvi mah 27. divizija nije bila sva prikupljena da bi u potpunosti preuzela položaje 25. divizije, to je neprijatelj iskoristio i ponovo ušao u neka ranije zauzeta mesta kao, na primer, u Odžake, Potočane i Svilaj.

Operacije 27. divizije na tom prostoru počele su 3. maja. U početku su u tim borbama uzele učesća 16. muslimanska i 19. birčanska brigada 27. divizije i 14. srednjobosanska brigada 53. divizije. Oštre borbe vodile su te jedinice sve do 22. maja, ali bez većih uspeha pa su na osnovu odluke Štaba 3. korpusa za likvidaciju tog utvrđenog rejona angažovane i ostale brigade 27. i 53. divizije. Opšti napad uz snažnu podršku artiljerije i avijacije izvršen je 22. maja - 18. srednjobosanska brigada 53. divizije prema Svilaju, 14. srednjobosanska brigada iste divizije na Lipik, 16. muslimanska brigada 27. divizije na Potočane i 19. birčanska brigada iste divizije na Odžake. Desnu obalu Bosne, od ušća do Modriče, blokirali su Posavsko-trebavski NOP odred i 20. romanijska brigada 27. divizije, dok se na levoj obali Save nalazila Brigada narodne odbrane Slavonije. Posle oštih borbi, čestih napada i protivnapada skršen je 25. maja poslednji neprijateljev otpor u Vlaškoj Mali. Poginuo je 3401, a zarobljeno 735 ustaša i 10 četnika; a jedinice 27. i 53. divizije imale su 70 poginulih i 231 ranjenog borca. Ukupno od 19. aprila do 25. maja poginulo je 5128, ranjeno 1705, a zarobljeno 5654 neprijateljeva vojnika, dok su gubici 25, 27. i 53. divizije iznosili 277 poginulih, 815 ranjenih i 54 nestalih boraca.⁸⁶⁹

⁸⁶⁹< Zbornik NOR, tom XI, knj. 2, dok. br. 82; Mladen Vukosavljević/Drago Karasijević, *Pe-
deset treća NOV srednjobosanska divizija*, str. 190-206.

Opšta ofanziva 2. armije u zapadnom delu severoistočne Bosne, odnosno dobojska operacija, spada među uspešne operacije 2. armije.

Ofanziva je zamišljena da se izvede u tri etape. U prvoj etapi trebalo je osloboditi Srnice, Gradačac i Gračanicu, u drugoj izbiti na reku Bosnu od Modriče do ušća Paklenice i, u trećoj, forsirati Bosnu na više pogodnih mesta, osloboditi Doboj i mesta severno od njega i preseći odstupnicu nemačkim trupama koje su se iz Sarajeva povlačile prema Slavskom Brodu.

Prva etapa ofanzive trebalo je da se izvede u dve faze radi neposrednog sadejstva jedinicama Bosanske operativne grupe divizija 1. armije.

Zamisao Štaba 2. armije da se u prvoj fazi ofanzive (5. aprila) tj. dan pre početka napada Bosanske operativne grupe divizija u pravcu Brčkog, unište neprijateljeve snage u rejonu Srnice, zauzme raskrsnica puteva i preseče put Gračanica - Brčko, bila je dobro i realno zamišljena. Težnja da se krilnim obuhvatom jedinica 25. i 23. divizije neprijatelj okruži i uništi nije ostvarena. Jedino je tog dana 2. krajiška brigada 17. divizije (koja je za tu operaciju bila stavljena pod komandu Štaba 25. divizije) ispunila postavljeni zadatak. To je bilo moguće jer je nastupala izvan sektora neprijateljeve odbrane i što je vazduhoplovstvo JA bombardovalo komunikaciju Bukvik - Srnice i time olakšalo napad 2. krajiškoj brigadi.

Dvadeset treća divizija, i pored uložениh napora, nije uspela na vreme da ovlada jakim uporištima na Monju i Vranjencu, radi čega se zakasnilo u postizanju krajnjeg cilja da se krilne napadne kolone 23. i 25. divizije spoje severno od Srnica. Međutim, iako u toj fazi nisu izvršeni svi zadaci, ipak su presecanjem drumova Gračanica - Srnice - Brčko olakšana dejstva Bosanske operativne grupe divizija 1. armije.

U drugoj fazi prve etape operacije 2. armije, bilo je zamišljeno da se 6. aprila ovlada Gračanicom i Gradačcom i najneposrednije sadejstvuje jedinicama Bosanske operativne grupe divizija u borbama za oslobodjenje Brčkog.

Plan 2. armije bio je da dve brigade 45. divizije napadnu Gračanicu sa istoka, a 23. divizija sa severa i, obuhvatnim manevrom desnog krila 23. srpske brigade 45. divizije s juga da zatvore obruč oko Gračаницe. U borbama za Gračanicu artiljerijska podrška 23. divizije bila je nedovoljna, dok je 45. divizija upotrebila dve brigade za frontalni napad sa istoka, a samo jedan bataljon za obuhvat s juga, umesto da jedna ojačana brigada udari u bok neprijatelju od Karanovca što bi, svakako, bila povoljnija varijanta i garantovala brzi uspeh. Tako je neprijatelj uspešno odolevao frontalnom napadu a pozadina mu nije bila ozbiljnije ugrožena. Desilo se da je Gračanica oslobođena 7. aprila i da je neprijatelj uspeo da izvuče snage ka Doboju, što mu je bilo olakšano i zbog odluke štabova divizija da prekinu gonjenje neprijatelja na pola puta od Gračаницe ka Doboju. Obustavljanje gonjenja motivisano je potrebom pregrupisanja snaga, iako se to moglo postići boljom organizacijom napada na Gračanicu. Tako je završena prva etapa ofanzive 2. armije u

kojoj je ona za sebe vezala znatne neprijateljeve snage (samo na prostoru raskrsnice puteva u Srnicama nalazio se 16. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije) koje bi se, u suprotnom, mogle upotrebiti kod Brčkog što bi, svakako, otežalo dejstva Bosanske operativne grupe 1. armije.

Posle oslobođenja Sarajeva i Brčkog plan Štaba 2. armije za dalja dejstva bio je ambiciozan i zasnivao se na brzom nadiranjju 23, 25. i 45. divizije, uz kasnije ubacivanje u toku same operacije i 28. divizije, ka dolini Bosne i ovladavanju njenom desnom obalom na dosta širokom frontu od Modriče do ušća Paklenice do 10. aprila. S tim planom složio se i Generalštab JA. Međutim, u Štabu 2. armije nisu imali u vidu da će nemačka Komanda 21. brdskog armijskog korpusa učiniti sve da što duže zadrži dobojski mostobran, jer je od toga zavisilo povlačenje glavnih snaga 21. brdskog armijskog korpusa od Sarajeva preko Zenice i Doboja, ka Slavanskom Brodu. Zbog toga su se vodile borbe skoro 6 dana duže nego što je bilo planirano. Tako ni druga etapa nije mogla da se završi na vreme. U toku tih borbi u Štabu 2. armije zaključeno je da se sa snagama koje stoje na raspolaganju (4 divizije) ne može uspešno preseći odstupnica nemačkim delovima u dolini Bosne. I pored zahteva Štaba 2. armije da mu se uputi 2. proleterska ili 17. divizija iz sastava Bosanske operativne grupe 1. armije, Generalštab JA ostao je pri svome - da probleme u dolini Bosne reši 2. armija sopstvenim snagama, što se svodilo samo na potiskivanje, ali ne i na uništenje neprijateljevih jedinica na što je, objektivno, upozoravao Generalštab JA Štab 2. armije. Pored toga trebalo je imati u vidu da je 3. korpus kasnio u izvršenju postavljenih zadataka u dolini Bosne od Zavidovića do Maglaja, odnosno do Doboja.

Dejstva 3. korpusa i njegovo približavanje Doboju stvorili su povoljnije uslove za forsiranje Bosne pa je Štab 2. armije doneo odluku 14. aprila da se uvede u borbu i 28. divizija i učine poslednji napor za ovladavanje dobojskim mostobranom, kako bi se, na taj način, obezbedilo forsiranje reke. Tako su, konačno, jedinice 2. armije počele forsiranje Bosne na levom krilu armijskog rasporeda (45. divizija), čime je završena druga i počela treća etapa ofanzive 2. armije.

Treća etapa ofanzive 2. armije imala je dve faze: prvu, od 9. do 14. i drugu, od 15. do 18. aprila. U prvoj fazi bile su angažovane dve divizije (23. i 45. divizija) koje su trebale da do 10. aprila zauzmu dobojski mostobran i forsiraju Bosnu 11. aprila, uz sadejstvo jedinica 3. korpusa, a u drugoj fazi bile su angažovane tri divizije (23, 28. i 45. divizija). U obe faze te snage nisu bile dovoljne da bi se brzo likvidirao dobojski mostobran, forsirala Bosna i presekla odstupnica nemačkim jedinicama. Ne nailazeći na podršku Generalštaba JA, Štab 2. armije i nije mogao drukčije da postupi. Morao je 25. diviziju da drži u rejonu Modriče radi sadejstva Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije i, ujedno, zbog obezbeđenja dobojske operacije sa severa, a 28. diviziju morao je da drži u armijskoj rezervi i na obezbeđenju dobojske grupacije od pravca Kladnja. Verovatno da je za taj pravac bila dovoljna samo jedna brigada, ali je Štab 2. armije morao računati i na jaču rezervu s obzirom na dotadašnja iskustva da je neprijatelj uvek mogao prebaciti jače snage

ili na brčanski ili na dobojski sektor i time ugroziti čitav armijski raspored. Zbog toga su se morale držati jače snage u rezervi, kako bi se, po potrebi, moglo intervenisati.

Na dobojskom mostobranu mogao se postići veći uspeh da je neprijatelj, posle pada Gračanice, napadnut sa četiri brigade umesto što je došlo do razdvajanja snaga, odnosno što je severno od Spreče ostala 23, a južno od Spreče 45. divizija. Bilo bi, svakako, celishodnije da je ovladano severnim delom dobojskog mostobrana i da su potrebna obezbeđenja isturena ka jugu. Neracionalno su korišćene i 2. i 3. artiljerijska brigada tako da se njihov pun efekat nije dovoljno osetio u dobojskoj operaciji.

U trećoj etapi ofanzive, za vreme forsiranja i borbi u dolini Bosne, nije se moglo postići više nego što je učinjeno. Sa priručnim sredstvima (splavovima i skelama) inžinjercima 2. armije nije bilo lako da prebace četiri kompletne divizije na levu obalu Bosne. U celini, dobojska operacija u inženjerskom smislu nije bila pravovremeno materijalno pripremljena. Pontonski materijal dodeljen je jedinicama gotovo pred samo izvršenje prelaza preko reke i to u ograničenoj količini. Procena da će se moći zauzeti mostovi na reci Spreči i Bosni kod Doboja, u svakom slučaju nije bila realna, a na to se računalo, pa se i zbog toga kasnilo u prebacivanju jedinica preko reke.

Uočeno je, takođe, da štabovi u toku operacije nisu dovoljno poklanjali pažnje koncentraciji vatre iz automatskog i teškog oružja, kako na težištu napada, tako i u odbrani. Tako se vatra neracionalno koristila, što je išlo u prilog neprijatelju. Razlog je u tome što se plan vatre nije skoro uopšte pravio, pa je korišćenje vatre bilo više proizvoljno, nego plansko.

Pokreti jedinica od polaznog do jurišnog položaja bili su, u najviše slučajeva, neskriveni i bez prilagođavanja konfiguraciji terena zbog čega su i gubici često bili visoki. Jurišni položaji su, takođe, često određivani suviše daleko od neprijateljevog prednjeg kraja, tako da borci nisu bili u stanju da u jednom naletu upadnu u neprijateljeve rovove, već su na izmaku snage morali zalegati na brisanom prostoru i izlagati se ubitačnoj neprijateljevoj vatri.

I u pogledu zauzimanja borbenog poretka jedinica uočene su slabosti. Dešavalo se naročito u brigadama i bataljonima da su sve jedinice razvijene u jednoj liniji, bez jačih rezervi, pa kad je protivnik prelazio u protivnapad, nije bilo snaga koje bi ga sprečile da se uklini ili probije u borbeni poredak. Takođe, uočeno je da su se umesto jačih, upućivale prema neprijatelju slabije snage koje nisu bile u stanju da reše postavljene zadatke.

Moglo bi se, dakle, zaključiti da 2. armija za ove operacije nije imala dovoljno odgovarajućih snaga, kako po broju, tako i po obučenosti boračkog i rukovodećeg sastava. Njene četiri divizije bile su nedovoljno podesne za operacije po unutrašnjim operacijskim pravcima iz ovih razloga:

1. Divizije su bile, uglavnom, sastavljene od tek mobilisanog ljudstva, nedovoljno obučenog u rukovanju oružjem i taktičkim radnjama i bez većeg borbenog iskustva, što je imalo za posledicu da su i manje grupe neprijatelja mogle da izazovu paniku i raspad jedinice;

2. Jedinice nisu bile opremljene dovoljnom količinom teškog naoružanja a i ono s čime se raspolagalo, nije moglo umešno da se koristi zbog neobučenosti kadrova;

3. Jedinice nisu imale na raspolaganju dovoljno tehničkih sredstava koja bi im omogućavala veću mobilnost i obezbeđivala veću brzinu i sigurnost pri savladavanju velike vodene prepreke, kao što je bio slučaj sa rekom Bosnom;

4. Dugački komunikacijski pravci i udaljenost baza imali su za posledicu da je snabdevanje jedinica bilo neuredno, a naročito municijom.

Postojali su, dakle, mnogi razlozi da se jedinice 2. armije u izvođenju borbenih dejstava suoče s brojnim teškoćama koje će se negativno odraziti na čitav tok i rezultat te operacije.

Ipak, 2. armija je, i pored ispoljenih slabosti postigla u dobojskoj operaciji, realno ceneći, dobar uspeh. U borbama koje su trajale pune dve nedelje zarobljeno je 5294 neprijateljeva vojnika, poginulo je oko 2500 a ranjeno ih je oko 2300. Broj poginulih i ranjenih je, prema proceni, pa se za objektivno može uzeti trećina pomenutih brojki. Došlo se do velikog ratnog plena u naoružanju i drugom materijalu, više nego što je uopšte 2. armija zaplenila u dotadašnjim borbama u severoistočnoj Bosni. Gubici 2. armije su, takođe, bili osetni: poginula su 603, ranjeno 1715, a nestao 51 borac.

DEJSTVA JEDINICA 3. I 1. ARMIJE IZMEĐU DRAVE I SAVE I U SEVEROISTOČNOJ BOSNI (1 - 22. APRIL 1945. GODINE)

Dejstva Bosanske operativne grupe divizija na pravcu Bijeljina - Brčko - Bosanski Šamac

Za vreme ovih borbi jedinica 2. armije, jedinice 3. i 1. armije JA vršile su intenzivne pripreme za početak prolećne ofanzive, odnosno druge etape završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije. Rat se očigledno, približavao kraju i pred jedinicama JA stajali su veoma složeni zadaci - da uspešno okončaju ratna dejstva na teritoriji Jugoslavije i zadaju uništavajući udarac nemačkim snagama i kvislinzima koji su se nalazili pred neminovnom propašću.

Bosanska operativna grupa divizija 1. armije (2. proleterska, 5. i 17. divizija) formirana odlukom vrhovnog komandanta od 28. marta 1945, bila je spremna 5. aprila da pređe u nastupanje pravcem Bijeljina - Brčko - Bosanski Šamac, da forsira reku Savu i počne dejstva u pozadini neprijateljevih jedinica na sremskom frontu.

Komandant grupe, ujedno komandant 1. armije, general-lajtnant Peko Dapčević došao je sa delom svoga štaba 3. aprila u Bijeljinu, gde je sutradan doneo odluku o dejstvima Bosanske operativne grupe na pomenutom pravcu i, u vezi s tom odlukom, naređeno je:

- 5. diviziji da izvrši pokret iz rejona Bijeljina - Janja (na taj prostor je došla posle prelaženja Drine kod Zvornika u toku 31. marta i 1. ap-

mila), smeni jedinice 17. divizije, napadne neprijatelja u rejonu Novog i Starog Brezovog Polja, oslobodi ova mesta i 5. aprila izbije na polazni položaj za napad na Brčko na liniji Gredice - Kobelić njive - Sandići; - 17. diviziji, pošto preda svoje položaje jedinicama 5. divizije, da se rokira na zapad i, najkasnije 5. aprila do podne, izbije na liniju Potočari - Gornje Boderište povezujući se desno s 5. divizijom, a levo sa 2. proleterskom divizijom;

- 2. proleterskoj diviziji da izvrši pokret pravcem Koraj - Čelić (prešla Drinu 31. marta i 1. aprila kod Lešnice smenila jedinice 28. divizije 2. armije) i 5. aprila do podne izbije na liniju Gornja Brka - Donja Brka - Han-Jabučik, povezujući se levo s 2. krajiškom brigadom 17. divizije koja se tada nalazila pod komandom Štaba 25. divizije 2. armije, a desno sa jedinicama 17. divizije.

Prethodne borbe počele su već 5. aprila za Novo Brezovo Polje, Sandiće i neka druga manja mesta, koja su oslobođena, i tako su stvoreni povoljniji uslovi za napad na mostobran Brčko.

Istog dana Artiljerijska grupa Bosanske operativne grupe, obrazovana od artiljerijskih jedinica 5. i 6. divizije 1. armije i 23. divizije 2. armije, bila je raspoređena na komunikaciji Pukiš - Brčko, a 2. tenkovski bataljon 2. tenkovske brigade 1. armije nalazio se neposredno pred prelazom preko Drine na skelskom mestu prelaza između Banje Koviljače i Kozluka.

Ujutro 6. aprila počeo je napad 5. i 17. divizije i jedne brigade 2. proleterske divizije na Brčko, veoma branjeno neprijateljevo uporište, u kojem su se nalazili: 47. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije, 3. gorski zdruk (brigada) »Bosanskih planinaca« ustaško-domobranske 12. hrvatske divizije, kao i drugi manji delovi ustaških i domobranskih jedinica i belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa. Borbe su bile teške, jer je neprijatelj grčevito branio mostobran sve dok se 16. i 65. grenadirski puk i prištapske jedinice 22. pešadijske divizije nisu povukli na levu obalu Save. Međutim, i pored žilavog otpora, jedinice Bosanske operativne grupe divizija, polako ali sigurno, lomile su neprijateljevu odbranu. U 20 časova 7. aprila pet brigada Bosanske operativne grupe prešlo je u poslednji i silovit juriš. Posle jednočasovne oštre borbe slomljen je poslednji otpor neprijatelja i Brčko je oslobođeno. Ipak, neprijatelj je uspeo da posle povlačenja glavnih snaga iz Brčkog poruši most preko Save što će otežati Bosanskoj operativnoj grupi divizija 1. armije planirani prelaz preko Save i njen prodor u neprijateljevu pozadinu na sremskom frontu. U Brčkom je zarobljen skoro sav 3. gorski zdruk »Bosanskih planinaca« (oko 1000 domobrana) i 700 četnika i ustaških milicionera. Gubici jedinica Bosanske operativne grupe su bili: 99 mrtvih i 236 ranjenih, od kojih samo iz 5. divizije 88 mrtvih i 202 ranjena.

Neuspeh u ovladavanju neoštećenog mosta na Savi kod Brčkog stavio je Bosansku operativnu grupu pred nove teškoće. Komandant grupe obavestio je 8. aprila Generalštab JA da se Sava ne može preći još za tri do četiri dana. U nadi da bi se, možda, mogao naći prelaz na Savi koji nije posednut od neprijatelja, upućena je 2. proleterska divizija prema Orašju i Bosanskom Šamcu. U oštrim borbama protiv ustaša i čet-

nika oslobodila je Orašje 9, a Bosanski Šamac, posle dvodnevnih borbi, 11. aprila. Međutim, prelaz nije pronađen, pa se komandant grupe orijentisao na traženje gumenih čamaca, motornih skela i šlepova. Ali, sve to nije stizalo na vreme ili se uz put kvarilo.

Komandant Bosanske operativne grupe divizija odlučio je da se reka Sava nasilno pređe kod Brčkog i Orašja. Tako je prelaženje počelo po mraku 10. aprila. Neprijateljev otpor bio je slab jer su se glavne nemačke jedinice već bile povukle. Tako su sve tri divizije, do 12. aprila do podne prešle Savu, odnosno u vreme kada su glavne snage 1. armije izvršile proboj sremskog fronta i nezadrživo nastupale ka Vukovaru i Vinkovcima.⁸⁷⁰

Početak ofanzive 3. armije

Na dravskom frontu, posle teških borbi u februaru (operacija »Vukodlak«) i u martu (operacija »Šumski đavo«) vladalo je relativno zatišje. Za to vreme sve tri divizije 3. armije (16, 36. i 51) brižljivo su vršile poslednje pripreme za forsiranje Drave i prelazak u ofanzivu.

Noću 11/12. aprila'na frontu 3. armije bez artiljerijske pripreme šest brigada 16, 36. i 51. divizije i Osječka brigada 12. divizije 6. korpusa pod komandom Štaba 3. armije počelo je s forsiranjem Drave, a 8. vojvođanska brigada 51. divizije forsiranje Dunava prema Dalju. Desnu obalu Drave i Dunava od Donjeg Miholjca do severne ivice Vukovara branila je nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija ojačana 606. pukom za osiguranje i dva druga nemačka bataljona. Jedinice 16. divizije oslobodile su 12. aprila Belišće, a 36. divizija Nard. Potom su 16. i 36. divizija do 23 časa uspele da oslobode Valpovo. Do ponoći 12/13. aprila jedinice 3. armije čvrsto su držale jedinstven mostobran koji se protezao od Podravske Podgajaca, preko Bočkinaca, Crnkovca, Valpovske Gorice, Ladimirevaca, pa severnije do Petrijevaca i Josipovca.

Sutradan, 13. aprila, oslobođen je veći broj naseljenih mesta koje je neprijatelj pretvorio u veoma branjena uporišta. Treća armija je i narednog dana sigurno krčila put ka Osijeku, Našicama i Donjem Miholjcu. Osijek je oslobođen 14. aprila, Donji Miholjac 15. aprila u sadejstvu s delovima bugarske 1. armije, a Našice 16. aprila.

Posle oslobođenja Osijeka, Donjeg Miholjca i Našica nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija 34. armijskog korpusa pokušala je da zaustavi nadiranje jedinica 3. armije i 1. bugarske armije, ali u tome nije uspela. Jedinice 3. armije, u sadejstvu sa 6. i 10. korpusom sigurno su krčile put ka Podravskoj Slatini i Virovitici koje su branili delovi nemačkog 15. kozačkog korpusa (1. i 2. kozačka divizija i 11. poljska vazduhoplovna divizija, koja je posle napuštanja Našica, potčinjena tom korpusu). Naročito ogorčene borbe vođene su 20. aprila na čitavom frontu 3. armije. Na Voćinskoj reci neprijatelj je ulagao krajnje napore da zaustavi nadiranje jedinica 3. armije prema Podravskoj Slatini i Virovitici. Neprijatelj je po mraku počeo s povlačenjem, tako da su jedi-

⁸⁷⁰> Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 541 - 545; Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 321-3 i 347-352.

nice 16. i 36. divizije u 23 časa oslobodile Podravsku Slatinu dok su bugarske jedinice prešle Novi Dravski kanal i oslobodile Čađavicu i Noskovce. Nemačka 11. poljska vazduhoplovna divizija povukla se noću 20/21. aprila u rejon Virovitice.⁸⁷¹

Proboj neprijateljeve odbrane na sremskom frontu

Početak aprila 1945. godine 1. armija, brojno najjača formacija JA, u čijem sastavu se nalazilo 10 divizija, tenkovska i konjička brigada, dobila je zadatak da probije sremsku utvrđenu zonu i produži gonjenje neprijatelja kroz Slavoniju prema Zagrebu opštim pravcem Slavonski Brod - Nova Gradiška - Ivanić-Grad - Zagreb. To je bilo u skladu s osnovnom operativnom zamisli operacijskog plana Generalštaba JA izraženom u direktivi od 9. aprila 1945. Prema toj direktivi operativno-strategijski zadaci 1. armije su bili:

- da jedinice Istočnog sektora (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija i 2. tenkovska brigada) izvrše proboj neprijateljeve utvrđene zone na svom pravcu, da i što pre izbiju na liniju Vukovar - Vinkovci, te da se spoje sa levim krilom 3. armije u sadejstvu s delovima Dunavske ratne flote Crvene armije i

- da jedinice Južnog sektora grupisane u dve grupe: Sremsku operativnu grupu divizija (6. proleterska i 1. divizija i 1. konjička brigada) i Bosansku operativnu grupu divizija (2. proleterska, 5. i 17. divizija ojačane tenkovima), napadaju neprijatelja i to: Sremska (Bosutska) operativna grupa pravcem Vrbanja - Otok - Vinkovci radi privlačenja što više nemačkih snaga, te stvaranja povoljnijih uslova za proboj i u rejonu Gunje, uspostavljanja veze sa Bosanskom operativnom grupom, a Bosanska operativna grupa, pošto pređe Savu na odseku Brčko - Orašje, pravcem Gunja - Županja - Cerna - Ivankaovo, što pre izbije u rejon Vinkovaca radi opkoljavanja i uništenja ili presecanja odstupnice neprijateljevim snagama u Sremu.⁸⁷²

Ta direktiva Generalštaba JA dopunjena je istog dana naređenjem kojim su konkretizovani zadaci 1. armije, a termin Istočni sektor zamenjen je nazivom Severna operativna grupa, a Južni sektor - Južna operativna grupa divizija.⁸⁷³

Direktivom i naređenjem Generalštaba JA bilo je predviđeno da ofanziva počne 10. aprila, ali je taj početak operacije odlagan, tako da je na kraju naređeno da proboj položaja na sremskom frontu od jedinica 1. armije počne 12. aprila u 5 časova.

Štab 1. armije odlučio je da Sremska operativna grupa divizija počne dejstva 4. aprila između reka Bosuta i Save. Pojava te grupe severoistočno od mostobrana Brčko, prinudila je nemačku Komandu 34. armijskog korpusa da hitno prebaci 65. grenadirski puk nemačke 22. pešadijske divizije na taj sektor gde su se, inače, nalazile manje nemačke,

⁸⁷¹) Grupa autora, *Završne operacije za oslobodjenje Jugoslavije 1944-1945*, str. 559 - 567; Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 327 i 405 - 412.

⁸⁷²> *Zbornik NOR*, tom II, knj. 15, dok. br. 197.

⁸⁷³> Isto, dok. br. 198.

ustaško-domobranske i belogardejske snage. Puk je ojačan sa 22. dopunskim bataljonom i ustaškom milicijom. Napao je iz pokreta 5. kozaračku brigadu 11. divizije. Do podne 5. brigada bila je opkoljena i morala je da se prebija iz obruča preko brisanog prostora uz gubitke od 80 poginulih i 150 ranjenih boraca, među kojima se nalazilo 11 komandira i političkih komesara četa.

Štab 11. divizije da bi paralisao iznenadni neprijateljev napad, ubacio je u borbu između 5. kozaračke i 8. crnogorske brigade 1. proleterske divizije svoju 12. krajišku brigadu, ali to nije dalo očekivane rezultate, tako da je 11. divizija za dva dana borbe (5. i 6. aprila) imala 137 poginulih i 467 ranjenih boraca. Zbog toga se 11. divizija morala povući na nove položaje istočnije od Soljana i Đurića.

Na prostoru između Bosuta i Save ubačena je 6. aprila 3. lička (proleterska) brigada 6. proleterske divizije, koja je istog dana oslobodila Vrbanju. Potom su u napad uvedene i ostale dve brigade 6. divizije.

U nastavku oštih borbi na području između Bosuta i Save, koje su se vodile s promenljivim uspehom, jedinice Sremske operativne grupe divizija konačno su uspele da do 11. aprila oslobode Soljane, Đuriće, Drenovce i Gunju i da izbiju na liniju Vrbanja - Posavski Podgajci gde su uspostavile vezu sa Bosanskom operativnom grupom divizija čije su jedinice u to vreme bile prešle Savu kod Brčkog i Županje.

Za vreme dok su se vodile borbe na prostoru između Bosuta i Save, pet divizija Istočnog sektora ili Severne grupe divizija 1. armije (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija) vršile su intenzivne pripreme za proboj sremske utvrđene zone, odnosno tzv. Nibelunških položaja i Zelene linije kako su ih nazivale nemačke komande. Najzad, 12. aprila ujutro, posle artiljerijske pripreme koju je izvelo 120 artiljerijskih i minobacačkih oruđa, i uz snažnu avio-podršku grupe vazduhoplovnih divizija JA, počeo je proboj te sremske utvrđene zone. U silovitom naletu jedinica s fronta i dejstvom desanta 5. srpske brigade 21. divizije koji je iskrcao divizion monitora Dunavske ratne flotile Crvene, armije 11. aprila u 23 časa kod Opatovca, neprijateljeva odbrana bila je slomljena. Jedinice 1. armije uporno su napredovale na zapad oslobađajući Vukovar i Vinkovce 13. aprila. Posle oslobođenja tih mesta jedinice 1. armije prešle su u gonjenje neprijatelja u pravcu Đakova, Striživojne i Slavanskog Broda, gde su preostale snage nemačkog 3. armijskog korpusa (22. i 41. pešadijska divizija s ojačanjima) koje su izbegle uništenje ili zarobljavanje prilikom proboja sremske utvrđene zone, pokušale da organizuju odbranu i suprotstave se gonećim kolonama 1. armije JA. Nemačke i ustaško-domobranske jedinice u tome nisu uspele, pa je Đakovo oslobođeno 16. aprila, Slavonski Brod u sadejstvu s jedinicama 2. armije, 20. aprila, a Slavonska Požeга 21. aprila. Time su završene vrlo oštre borbe vođene punih osam dana na prostoru između Đakova, Slavanskog Broda, Slavonske Požege i reke Save. Jedinice 1. armije samo u borbama od 3. do 13. aprila imale su 1713 poginulih, 5948 ranjenih i 53 nestala borca, a nemački 34. armijski korpus 9520 poginulih, 3273 ranjena i 5427 zarobljenih vojnika.^{874>}

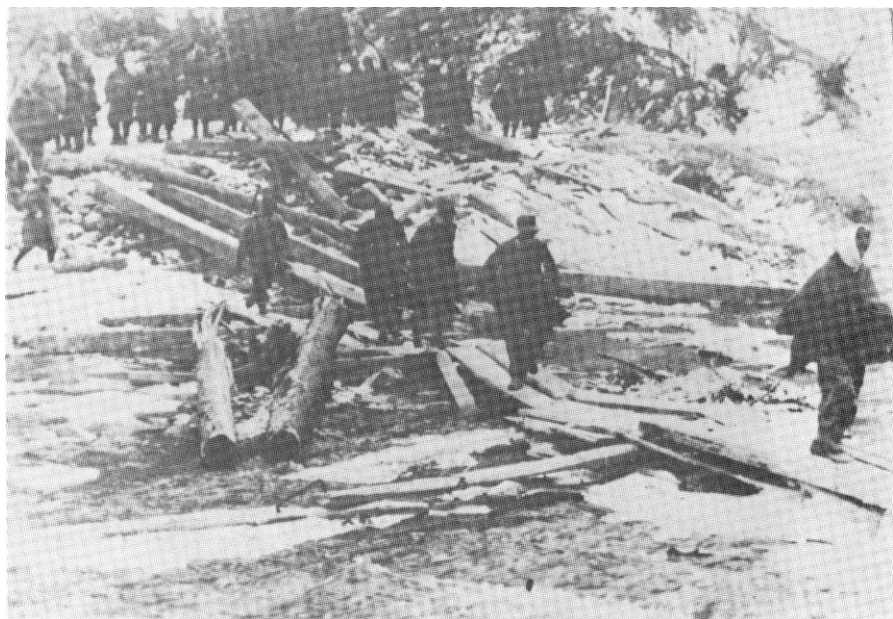
^{874>} Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944–1945*, str. 545 - 559; Ljubivoje Pajović i dr., n.d., str. 361 - 370.

Pukovnik Pero Kosorić, komandant 3. udarnog korpusa NOVJ (desno) i kapetan Dušan Uzelac, obavještajni oficir (levo) prate borbe jedinica 3. korpusa u dolini Drine februara 1945.

Potpukovnik Franjo Herljević, komandant 38. udarne divizije (u sredini), podnosi izveštaj pukovniku Peri Kosoriću, komandantu 3. udarnog korpusa (levo) o dejstvima svojih jedinica početkom februara 1945.

Jedinice 3. ~udarnog korpusa NOVJ na maršu u istočnoj Bosni februara 1945.

Komora 38. divizije 3. korpusa JA na Romaniji marta 1945.

Jedinice 3. korpusa JA na maršu prema Sarajevu krajem marta 1945.

*Vlado Kecman, komandant
bataljona u 23. srpskoj brigadi
45. udarne divizije; poginuo
u borbama za oslobođenje
Gračanice aprila 1945.*

*Narod Bosanske Gradiške srdačno je dočekaio svoje oslobodioce - borce
2. armije (okolina Bosanske Gradiške, 24. april 1945)*

*Borci 28. divizije 2. armije za vreme borbi za oslobođenje Bosanske
Kostajnice početkom maja 1945.*

*Vrhovni komandant Jugoslovenske armije, maršal Josip Broz Tito,
s komandantima armija i članovima Generalštaba JA
(Beograd, krajem rata)*

*Borci Brodske brigade 28. divizije na mostu za vreme borbi kod Bosanske
Kostajnice, 3. maja 1945.*

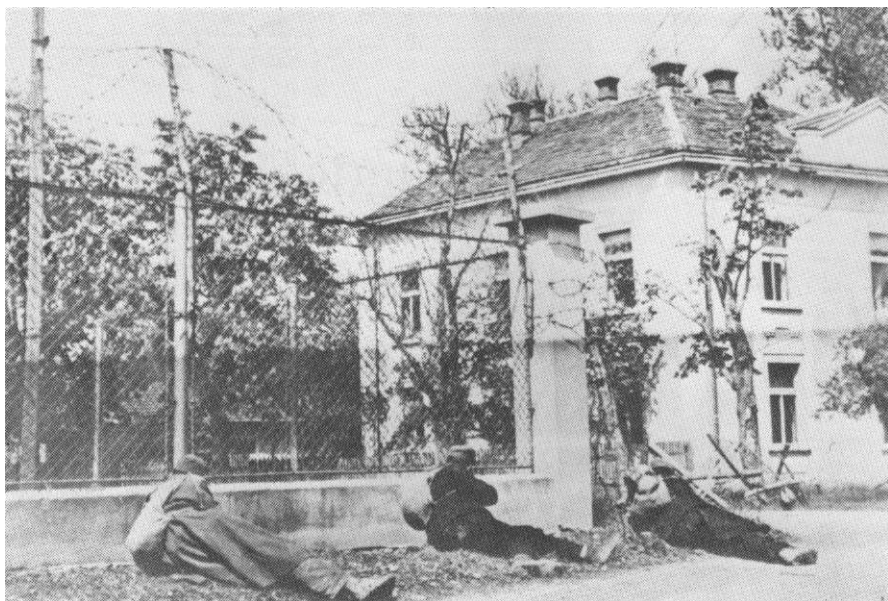

Artiljerija 2. armije u pokretu kroz Bosansku krajinu aprila 1945.

General-lajtnant Koča Popović, komandant 2. armije, izdaje poslednje direktive za oslobođenje Zagreba i Karlovca (slevo nadesno): general-major Radovan Vukanović, komandant Karlovačke grupe divizija; pukovnik Blažo Lompar, vršilac dužnosti političkog komesara 2. armije; potpukovnik Momčilo Poleksić, član Štaba 2. armije; Koča Popović; major Vojislav Cerović, komandant artiljerije 2. armije; general-major Ljubo Vučković, komandant Unske grupe divizija i četiri druga oficira iz Štaba 2. armije (Banjaluka, kraj aprila 1945)

Ulične borbe jedinica 2. armije u Karlovcu početkom maja 1945.

Komora 4. divizije 2. armije ulazi u oslobođeni Karlovac 7. maja 1945.

Potpukovnik Rade Zorić, komandant 45. divizije 14. udarnog korpusa NOVJ (treći sleva), s oficirima i kuririma svog štaba na položaju (istočna Bosna početkom 1945)